

ABECEDA

ANTIRATNOG

AKTIVIZMA

Abeceda antiratnog aktivizma

Omladinski centar CK13, 2025.
Novi Sad

Uredili:
Hana Kukučka, Borislav Prodanović

Saradnici:
Miloš Urošević
Maja Isović Dobrijević
Ivan Radulović

Dizajn i grafička obrada:
Natalija Božinović

Štampa:
Eurodruk

Tiraž:
500

Publikacija je realizovana u okviru projekta "Podsticanje omladinskog aktivizma u Vojvodini" uz podršku National Endowment for Democracy (NED), kao i u okviru projekta "Pravo na mir" koji je podržan regionalnim programom SMART Balkans – Civilno društvo za povezan Zapadni Balkan, koji realizuju Centar za promociju civilnog društva (CPCD), Centar za istraživanje i kreiranje politika (CRPM) i Institut za demokratiju i medijaciju (IDM) uz finansijsku podršku Ministarstva spoljnih poslova Norveške (NMFA), a zajednički sprovode Omladinski centar CK13 iz Novog Sada, Inicijativa mladih za ljudska prava – Crna Gora i Centar za mlade KVART iz Prijedora. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost implementatora projekta i ne odražava nužno stavove Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Norveške (NMFA) ni SMART Balkans konzorcija.

**ABECEDA
ANTIRATNOG
AKTIVIZMA**

CK13

Sadržaj

Uvod	9
------------	---

A	13
----------	-----------

Antimilitarizam	14
Antinacionalizam	15
Antiratna kampanja Hrvatske	16
Antiratni protesti u Sarajevu	18
Apel sarajevskih intelektualaca svjetskoj savjesti	20

B	21
----------	-----------

Bedem ljubavi	22
Beogradski krug – „Druga Srbija”	23
Biljana Jovanović	25
Biljana Kovačević Vučo	26
Borka Pavićević	27

C	29
----------	-----------

Centar za antiratnu akciju	30
Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek	31
Civilni pokret otpora	32
Crnogoski PEN centar	33
Crnogorsko vijeće Evropskog pokreta	33

D	35
----------	-----------

Dejan Nebrigić	36
Dezerterstvo	37
Dezerterske pobune u Srbiji	37
Duhovna republika „Zicer”, Trešnjevac	40

F	43
----------	-----------

Fehmi Agani	44
Forum građana Tuzle	45

G	47
Goran ČengiĆ	48
Građanska neposlušnost	49
Građanske antiratne akcije u Beogradu	50
Građanski antiratni protesti u Crnoj Gori	56
Građanski odbor za mir	58
Građanski forum Crne Gore	59
H	61
Hleb za Drenicu	62
Humanitarno udruženje žena „Duga”	63
Husein Bašić	64
I	65
Ibrahim Rugova	66
J	69
Jelena Šantić	70
Jevrem Brković	72
Josip Tvrtko Reihl-Kir	73
K	75
Katarina Kruhonja	76
Koncert „Yutel za mir”	76
Krsto Đurović	77
Krug	77
Krunoslav Sukić	78
Kulturni otpor u Sarajevu	79
„Kult susreta“ beogradskih i zagrebačkih mirovnih aktivistkinja	85
L	87
Lepa Mladenović	88
Liberalni savez Crne Gore	90

M	93
Manda Prišing.....	94
Medica Zenica.....	95
Mir.....	96
Mirovni pokreti.....	97
Miroslav Milenković.....	98
Mirovni karavani	98
Monitor.....	101
N	103
Nataša Kandić.....	104
Nenasilje.....	105
Nenasilni otpor.....	106
Nenasilni pokret na Kosovu.....	106
Ne u naše ime	109
P	111
Pacifizam	112
Pokret za mir, Pančevo.....	113
Prigovor savesti.....	114
Prisilna mobilizacija.....	115
Protesti protiv deložacija u Hrvatskoj	116
Prozor	117
R	119
Radio Antena M	120
Radio Brod	121
Radio Free Montenegro	122
Refik Višća.....	122
Rifat Rastoder.....	123
S	125
Senćanska trojka – antiratni otpor u Senti.....	126
Sevdije Ahmeti	126
Slavko Perović.....	128

Srđan Aleksić	129
Sonja Biserko	130
Srpsko-albanski i albansko-srpski dijalog– Beograd/Ulcinj	131
Staša Zajović	132
Studentska liga za mir	134

T 135

Tomislav Buzov	136
----------------------	-----

V 137

Vesna Kesić	138
Vesna Teršelič	139
Vera Vebel Tatić	140
Vesna Pešić	142
Vive Žene.	143
Vjosa Dobruna	143
Vladimir Barović.	144
Vladimir Simanović	145
Vladimir Živković	146

Z 147

Zagrebačka anarho-pacifistička organizacija	148
---	-----

Ž 151

Žena BiH	152
Žene Bosne i Hercegovine protiv rata	152
Žene sa Une.	157
Žene u crnom	158
Ženske antiratne inicijative	160
Ženska mirovna politika.	162
Ženska solidarnost protiv rata	166
Živeti u Sarajevu	167

PREPORUKE ZA DALJE INFORMISANJE

I ISTRAŽIVANJE	169
----------------------	-----

Uvod

Novi pojam koji se pročita i misli 'čistog srca' može postati trajni deo preobražene logike srca. Naš motiv da priredimo *Abecedu antiratnog aktivizma* i podelimo je sa mladima u regionu proizilazi upravo iz iskustva da su nas neki pojmovi dotakli na način da su nas zauvek promenili. Novi pojmovi su nam neophodni da bismo njihovim sadržajem proširili sopstveno mišljenje, i na taj način ono nama do tada nemislivo učinili *mislivim* a to znači i *moгуćim*. Sam pojam 'antiratni otpor' nam svojim značenjem to saopštava: mir i nenasilje nemaju drugu mogućnost ostvarenja osim upravo u *našem* mišljenju i delovanju – ukoliko smo sami sposobni misliti i delovati drugačije, uprkos kataklizmama nasilja i straha.

Odabranim pojmovima pridružili smo ličnosti i događaje koji su bili otelotvorenje njihovih značenja u jedinstvenim životnim okolnostima i specifičnim društvenim kontekstima u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori i Kosovu u periodu ratnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji tokom '90-tih. Svi ovi ljudi su bili i jesu stvarni, i zahvaljujući njima i značenja antiratnog otpora i izgradnje mira za nas postaju dirljivo stvarni. Ove ličnosti su naša inspiracija da budemo i da se menjamo, uprkos surovoj i isključivoj stvarnosti nasilja i sukoba. U tom smislu, ova Abedeca pripada polju aktivizma sećanja, jer je sećanje na pomenute ličnosti i događaje napor da ustvari ne zaboravimo sebe i jedni druge u ovom trenutku koji delimo sada.

Abeceda antiratnog aktivizma je plod zajedničkog rada Omladinskog centra CK13 iz Novog Sada, Centra za mlade KVART iz Prijedora, i Inicijative mladih za ljudska prava iz Podgorice.

Zahvalnost dugujemo našim prijateljima i saradnicima na čije pouzdano znanje i veliku posvećenost smo se oslanjali prilikom istraživanja, formiranja građe i koncipiranja sadržaja Abecede – Milošu Uroševiću, Maji Isović Dobrijević, Ivanu Raduloviću. Izbor pojmova, ličnosti i događaja proizašao je na način udruživanja naših sećanja i naših sadašnjih potreba, kako bi osećanjem regionalne solidarnosti nadjačali čest osećaj izolovanosti i usamljenosti i obesnažili večiti argument uzaludnosti suprotstavljanja ratu, nasilju i nepravdi. Naravno, sadržaj Abecede nije konačan i iscrpan, već pre svega skroman i ograničen po obimu, ali otvoren za dalja istraživanja i dopisivanja. Iz tog razloga Abecedu završavamo preporukama za dalje informisanje i istraživanje, sa nadom da će neki od pomenutih pojmova, ličnosti i događaja podstaći čitateljke i čitaoce da se upuste u dalja otkrivanja i izbavljenje od zaborava mnogih drugih ličnosti i događaja vezanih za antiratni otpor '90-tih koji ovde nisu pomenuti, a koji pripadaju ličnim i porodičnim mikro-istorijama ili većim društvenim zbivanjima. Sećanje najviše dugujemo 'malim pojedinačnim sudbinama': počiniti nacionalnu izdaju i ne izdati prijatelje je najveći podvig otpora ratu.

Kao izraz sećanja na sve pomenute i nepomenute ljude koji su se borili za naše pravo na mir, *Abecedu antiratnog aktivizma* posvećujemo mladima širom našeg regiona, u ime njihovog prava na mir. Sva-ko sećanje na antiratni otpor je obećanje mirnije budućnosti i ispunjenje obećanja. Tih ljudi je bilo; tih ljudi ima.

...Kome zapravo pišem ovo pismo? Tko će ga pročitati? Tko će ga htjeti pročitati? Svi su obuzeti velikih općim stvarima, male pojedinačne sudbine više nisu važne. Koliko ćemo prijatelja izdati da ne bismo počinili veliku, jedino priznatu, nacionalu izdaju? Koliko malih ljudskih izdaja, koliko sitnih podlosti treba počiniti da bi čovjek ostao "čist pred nacijom"?

Žao mi je, moj vrijednosni sistem je drugačiji. Za mene su uvijek postojali i uvijek će postojati samo ljudi, pojedinačni ljudi, i ti neki ljudi (bože, kako ih je malo!) uvijek će u mojoj glavi, bez obzira na sve kataklizme ovoga svijeta, biti izuzeti od svih generalizacija. Ja, na žalost, nikada neću moći "mrziti sve Srbe", niti uopće shvatiti što to zapravo znači. Ja ću uvijek, valjda do trenutka kad se ljubazne telefonske prijetnje konačno ostave, svoju ruku držati ispruženu prema nekom anonimnom čovjeku s one "druge strane", čovjeku koji je isto tako očajan i izgubljen kao ja, koji je isto tako tužan, zgranut i na smrt preplašen. Tih ljudi ima i u ovom gradu iz kojeg pišem ovo pismo, a u koji me odvela moja ljubav, ta stvar koju je u ovom času gotovo nepristojno i spomenuti. Ništa više ne služi kao ispričnica, sve je zgaženo i prezreno, ako nije u direktnoj službi velikog cilja. Kakva ljubav, kakvi brakovi, kakva prijateljstva, kakve kazališne predstave!

Odbijam i ne pristajem na takvo osakaćenje sebe same i svog života.

Mira Furlan,
Pismo sugrađanima,
iz Beograda u Zagreb, 1.11.1991.

Antimilitarizam

Antimilitarizam je doktrina koja se protivi ratu i koja za cilj ima smanjenje moći vojske. Antimilitaristički pokret oružane snage smatra glavnim generatorom vojnih sukoba i osloncem militarizma odnosno takvih društvenih i međunarodnih odnosa koji podrazumevaju pripreme i sprovođenje organizovanog političkog nasilja oružanom silom. Zbog toga antimilitarizam teži demilitarizaciji bezbednosti, smanjenju izdataka za vojsku i stvaranju drugačijih (nenasilnih) oblika odbrane. Za razliku od pacifizma koji na temelju imperativa nenasilja u potpunosti odbacuje rat kao rešenje, antimilitarizam je stajalište koje se suprotstavlja vojnoj vladavini, ali ne smatra sve oblike upotrebe vojne sile kao jednake ili kao podjednako neopravdane, zbog čega insistira na političkom i etičkom prosuđivanju svake situacije i u određenim slučajevima opravdava humanitarnu intervencionističku upotrebu sile u pravedne ciljeve.

Antinacionalizam

Antinacionalizam podrazumeva političko uverenje i prakse protivljenja ideologiji superiornosti jedne nacije nad drugima i zastupanju sopstvenog nacionalnog identiteta i interesa na štetu prava i interesa drugih. Stanovište antinacionalizma se temelji na kritici nacionalizma kao uzroka podela, sukoba i netolerancije, te zagovara univerzalne vrednosti mira, jednakosti, solidarnosti i saradnje među ljudima, bez obzira na njihove nacionalne ili etničke pripadnosti. Antinacionalizam nastoji ukazati na opasnosti šovinizma, etnocentrizma i ksenofobije, koje često proizlaze iz nacionalističkih ideologija. Njegovi zagovornici često podržavaju ideje kosmopolitizma, međunarodne saradnje i globalne pravde, smatrajući da interesi čovečanstva trebaju biti iznad interesa pojedinih nacija. U praktičnom smislu, antinacionalizam može uključivati protivljenje praksa isključivosti, diskriminacije i militarizma koje se često sprovode pod plaštom nacionalnog interesa, te zalaganje za politike inkluzije, mira i poštovanja ljudskih i manjinskih prava.

Antiratna kampanja Hrvatske

Antiratna kampanja Hrvatske je bila aktivistička inicijativa pokrenuta 4. jula 1991. godine objavom *Poziva zabrinutim roditeljima i svim ljudima dobre volje – Spriječimo rat*, koja se tokom godina razvila u mrežu ljudskopravaških, mirovnjačkih i antiratnih inicijativa i organizacija širom zemlje. Temeljna ideja Antiratne kampanje bila je da je u ratu potrebno sačuvati ljudska prava usprkos tako tegobnim i kompleksnim društvenim i političkim događajima kao što su sveopšti rat i formiranje novih država. Jedan od glavnih ciljeva *Antiratne kampanje* bio je održavanje komunikacije i saradnje sa građanskim grupama iz drugih bivših jugoslovenskih republika. U septembru 1991. grupa je objavila prvi broj časopisa *ARKzin* koji je postao važan informativni i komunikacijski alat za antiratne glasove i aktivnosti iz Hrvatske i regije. Kada su počeli napadi na Sarajevo, Antiratna kampanja je 7. i 8. aprila 1992. godine objavila poziv građanima Bosne i Hercegovine kojim ih upozorava da mogu doživjeti istu nasilnu sudbinu kao i Hrvatska. Antiratna kampanja je objavila knjigu „Ratni zločini u BiH” sa izveštajima Amnesty Internationala i Helsinki Watcha, i uputila javno protestno pismo hrvatskoj vladi zbog deportovanja izbeglica bosanskih Muslimana iz Hrvatske natrag u BiH.

Srušiti most to je kao ubiti dijete

...i tako se čini da je to samo jedna od mnogobrojnih stvari koje se mogu učiniti da bi se postiglo nešto. Ali, kada se pogleda na stvari iz druge perspektive, postaje jasno da se radi o stvarima koje su vrlo važne i koje treba uzeti u obzir. Ovo je jedna od stvari koje treba uzeti u obzir.

...i tako se čini da je to samo jedna od mnogobrojnih stvari koje se mogu učiniti da bi se postiglo nešto. Ali, kada se pogleda na stvari iz druge perspektive, postaje jasno da se radi o stvarima koje su vrlo važne i koje treba uzeti u obzir. Ovo je jedna od stvari koje treba uzeti u obzir.

...i tako se čini da je to samo jedna od mnogobrojnih stvari koje se mogu učiniti da bi se postiglo nešto. Ali, kada se pogleda na stvari iz druge perspektive, postaje jasno da se radi o stvarima koje su vrlo važne i koje treba uzeti u obzir. Ovo je jedna od stvari koje treba uzeti u obzir.

Antiratni protesti u Sarajevu

Antiratni protesti u Sarajevu organizovani su tokom marta i aprila 1992. godine kao reakcija na političku situaciju u Bosni i Hercegovini i pripremanje rata. Desetine hiljada ljudi demonstriralo je na ulicama Sarajeva pokušavajući da spreči izbijanje rata. Većina je ljudi odbacivala mogućnost rata kao realnu pretnju jer su narodi u Bosni i Hercegovini živeli u miru i prijateljstvu. Glumac Josip Pejaković pozivao je građane da izađu na ulice i suprotstave se nadolazećem ratu, golim rukama.

*Građani Bosne i Hercegovine, izađimo na ulice
i rukama zaustavimo, zaustavimo ovo što nas
u noći može dočekati i da se više nikada ne
probudimo. Dođite pred Skupštinu, ne bojte se!
Ne bojte se! Svi na ulicu, cijelo Sarajevo. Krenite
rudari iz Breze, iz Zenice, krenite gladni, ne
damo Bosne!*

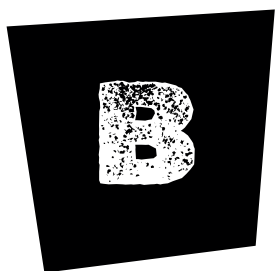
Uprkos masovnim demonstracijama svih naroda Bosne i Hercegovine, počela je krvava oružana borba i najduža opsada grada u modernoj istoriji, a celu zemlju zahvatio je najveći sukob u Evropi nakon Drugog svetskog rata, u kojem će za četiri godine biti ubijeno oko 140.000 ljudi.

Apel sarajevskih intelektualaca svjetskoj savjesti

U organizaciji nezavisnog radija „Studio 99” 19. decembra 1993. javnosti je predstavljen Apel sarajevskih intelektualaca upućen “svesti sveta” o nedopustivoj etničkoj podjeli Sarajeva. Apel je prihvatilo i potpisalo stotinu dvadeset sarajevskih intelektualaca i više od šest hiljada građana Sarajeva. U apelu pod naslovom „Nezavisni intelektualci i nezavisni radio ‘Studio 99’, Sarajevo – savjesti svijeta” stoji:

Ustanite prijatelji, podignite svoj glas, probudite uspavanu savjest i odgovornost svih onih i kod vas i kod nas od čije volje zavisi naše biti i ne biti, priteknite nama u pomoć sada ili nikada, da spriječimo etničku podjelu Grada vijekovima potvrđene sukladne raznolikosti! Gospodo, ovdje, poslije Bogumila, neće još jedna civilizacija, umrijeće kultura jedinstvena na tlu Evrope! Epilog završnog čina, etnička podjela, smrtna je presuda našem gradu. Ako se gospodo, ta zloćudna nakana etničke podjele ostvari, neće Grada svekolike raznolikosti vjera, nacija, kultura, mentaliteta, folklor, umjetničkih stilova, neće sve što je vijekovima slagano u mozaik zajedničkog života. Ovdje će filozofija tolerancije biti zamijenjena mržnjom bez kraja. Biće to ZID srama evropske civilizacije. Ovdje će, gospodo, biti razoreno desetine hiljada transetnički čvrsto povezanih ljudi, brakova i njihovih obitelji. Njihova djeca, unuci i praunuci biće razoreni emotivno, moralno, ekonomski i pravno.

Bedem ljubavi 1991

„Bedem ljubavi 1991” je naziv građanske antiratne inicijative u Hrvatskoj koju su većinski predvodile žene, pretežno majke mladića koji su bili pozivani na služenje vojnog roka u okviru Jugoslovenske narodne armije (JNA). U vreme kada su Slovenija i Hrvatska već započele procese proglašenja nezavisnosti 1991. godine, žene iz inicijative „Bedem ljubavi 1991” su javno izrazile protivljenje regrutaciji Hrvata i drugih etničkih grupa, zahtevale povratak svih regrutovanih koji nisu hteli uzeti oružje, i zalagale se za miroljubivo rešenje raspada SFRJ i legitimni izlazak Republike Hrvatske i Republike Slovenije iz države u kojoj je srpski nacionalizam predstavljao pretnju po mir. Počev od avgusta 1991. godine, ova inicijativa je organizovala proteste ispred kasarni JNA koji su trajali mesecima i okupili desetine hiljada ljudi.

Članice ove inicijative su potom otputovale u Beograd da zahtevaju oslobađanje regrutovanih i mobilisanih vojnih obveznika, i potom u Brisel gde su 3. septembra tražile međunarodno priznanje Hrvatske kako bi se time sprečila eskalacija rata.

Beogradski krug - „Druge Srbija”

Druga Srbija je ona koja se ne miri sa zločinom.

– Radomir Konstantinović

Beogradski krug je bila grupa beogradskih intelektualaca koja se okupljala oko ideje suprotstavljanja nacionalističkim politikama i ratovima u Jugoslaviji. Osnivačka skupština Beogradskog kruga održana je 25. januara 1992. godine; prvi predsednik Beogradskog kruga bio je književnik Radomir Konstantinović. U periodu od 1992. do 1995. godine, Beogradski krug je organizovao subotnja podnevna okupljanja (javni govori i diskusije) na kojima je ukupno učestvovalo oko 140 intelektualaca iz svih bivših jugoslovenskih republika i inostranstva, prvo u Studentskom kulturnom centru, a zatim u Domu omladine u Beogradu i u stanu Radomira Konstantinovića. Ova okupljanja su predstavljala jezgro političkog i kulturnog života tzv. 'Druge Srbije'. Prema rečima Radomira Konstantinovića, „snaga „Druge Srbije” bila je prevashodno moralna snaga, što će reći snaga manjine koja dolazi do samosvesti (i samopoštovanja) usred opšte moralne i fizičke bede.

U izvesnom smislu bila je to zavera, ona najteža, jer je valjda najbitnija: zavera protiv terora predubeđenja". U toku rata, Beogradski krug je održavao stalne kontakte sa istomišljenicima u bivšim jugoslovenskim republikama. Ove veze su bile posebno jake sa prijateljima u Tuzli i Mostaru, kao i u Sarajevu kojeg je delegacija Beogradskog kruga posetila nekoliko puta tokom opsade. Beogradski krug je obilazio mnoge gradove u Srbiji i Evropi, okupljajući najznačajnije intelektualce tog vremena u artikulaciji političke alternative nacionalizmu. Grupa je objavila dve knjige: *Druga Srbija* (1992) i *Intelektualci i rat* (1993).

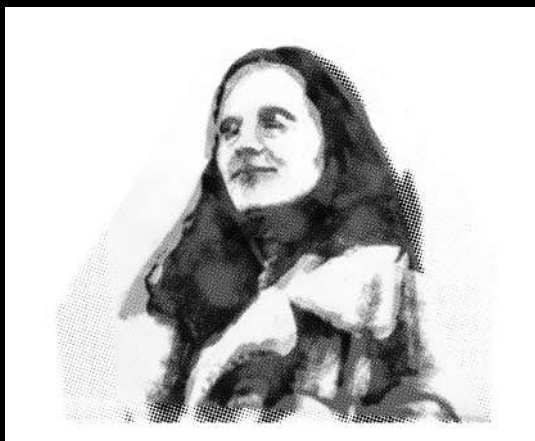
Biljana Jovanović

(1953–1996)

Kako da ostanemo celi gubeći prijatelje?

– Biljana Jovanović

Književnica, feministkinja, mirovna aktivistkinja iz Beograda. Završila je filozofiju na Filozofskom fakultetu. Prvu zbirku pesama *Čuvar* objavila je 1977. Godine, i potom romane *Pada Avala* (1978), *Psi i ostali* (1980) i *Duša jedinica moja* (1984), i drame *Ulricke Meinhof* (1982) i *Leti u goru kao ptica* (1983). Ranih osamdesetih godina, Biljana Jovanović počinje svoju bitku za građanske i ljudske slobode. Bila je članica prvog *Odbora za zaštitu umetničkih sloboda*; potpisivala je sve peticije protiv tadašnjeg režima i branila brojne političke prestupnike koji su odgovarali zbog delikta mišljenja ili verbalnog delikta; zalagala se i za oslobađanje Adema Demaćija, borca za ljudska prava sa Kosova koji je u zatvoru proveo već 28 godina zbog svoje borbe protiv diskriminacije Albanaca sa Kosova.

Osnovala je i bila predsednica prve nevladine organizacije – *Odbora za zaštitu čoveka i okoline* (1984.) Devedesetih je bila među osnivačima *UJDI-ja, Helsinškog parlamenta, Beogradskog kruga, Civilnog pokreta otpora*. Ona je inicijatorica, organizatorica i učesnica gotovo svih mirovnih i antiratnih akcija u Beogradu: *Paljenja sveća, Crnog flora, Poslednjeg zvona*. Godine 1992. je osnovala *LUR* (Leteća učionica, radionica) za kulturno i intelektualno povezivanje negdašnjeg jugoslovenskog prostora. Usred rata je okupljala i spajala ljude u Mariboru, Ljubljani, Skoplju, Titogradu, Zagrebu, Dubrovniku, Beogradu i Prištini. Devedesetih nastaju i njene novije drame: *Centralni zatvor* (1992), i *Soba na Bosforu* (1996). Objavila je i antiratnu prepisku *Vjetar ide na jug i obrće se na sjever*, sa Marušom Krese, Radom Iveković i Radmilom Lazić, 1994. godine.

Biljana Kovačević Vučo (1952–2010)

Pravnica, antiratna aktivistkinja, borkinja za ljudska prava u Srbiji. Bila je članica Saveza reformskih snaga Jugoslavije Ante Markovića, i potom Građanskog saveza Srbije. Bila je aktivna u Centru za antiratnu akciju, i u Beogradskom krugu. Jedna je od osnivačica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 1994. godine, gde je bila šefica kancelarije za pravnu pomoć (1994–1997). 1997. godine formira Jugoslovenski komitet pravnika za ljudska prava (kasnije preimenovan u Komitet pravnika za ljudska prava – YUKOM), gde je vodila Kampanju za amnestiju i oslobađanje iz zatvora svih političkih zatvorenika, prigovarača savesti, dezertera i vojnih begunaca.

Njenim zalaganjem usvojen je Zakon o amnestiji i izmenjen Zakon o vojsci koji prepoznaje pravo na prigovor savesti i uvodi alternativu vojnoj obuci u vidu civilne službe. Bila je i jedna od autorki Deklaracije o Srebrenici kojom Narodna skupština Republike Srbije osuđuje zločin nad bošnjačkim stanovništvom Srebrenice u julu 1995. Godine, a koju je skupština usvojila 31. marta 2010. godine.

Borka Pavićević **(1947–2019)**

Beogradska dramaturškinja, kulturna radnica; od početka rata u Jugoslaviji bila je učesnica skoro svih antiratnih akcija. Bila je umetnička direktorka Beogradskog dramskog pozorišta, ali je 1993. godine smenjena zbog svoje aktivne javne osude nacionalizma i zločina Miloševićevog režima. Nakon izbijanja ratnih sukoba u Hrvatskoj postaje učesnica Civilnog pokreta otpora. Bila je jedna od pokretačica Beogradskog kruga 1992. godine, a 1995. godine osnovala je Centar za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu koji postaje mesto negovanja, iskazivanja i širenja otpora prema mobilizacijama za ratove tokom devedesetih, mesto za održavanje različitih građanskih akcija, alternativni prostor za politički nepodobnu kulturu, i mesto uspostavljanja pokidanih veza unutar jugoslovenskog kulturnog prostora, sa posebnom pažnjom na povezivanju sa kosovskim umetnicima. Za svoj mirovni rad kroz kulturu i umetnost dobila je nagradu *Hirošima* (2004) koju dodeljuje Edita & Ira Morris Hirošima Fondacija, kao i nagradu *Osvajanje slobode* (2005) koju Fondacija Maja Maršićević Tasić dodeljuje „ženi čija dela potvrđuju principe ljudskih prava, vladavine prava, demokratije i tolerancije”. Objavila je tri zbirke eseja: *Moda* (1994), *Na ex – Postdejtonska moda* (1998), *Glava u torbi* (2017).

Centar za antiratnu akciju

Centar za antiratnu akciju je bio prva antiratna organizacija osnovana u Beogradu u trenutku raspada Jugoslavije. Centar je kao udruženje građana osnovan 15. jula 1991. godine u stanu sociološkinje, borkinje za ljudska prava i političarke Vesne Pešić koja je bila jedna od osnivača organizacije. U najpretežnije delatnosti centra spadali su pružanje pravne pomoći građanima koji su odbijali da idu u rat pozivajući se na prigovor savesti, i održavanje javnih manifestacija i upućivanje javnih apela u svrhu promovisanja mira i nenasilnog rešenja sukoba i pozivanja države i njenih organa na odgovornost. Centar se odmah po osnovanju obavezao na praćenje primene međunarodnog humanitarnog prava u oružanim sukobima u Jugoslaviji (u skladu sa Ženevskim konvencijama i protokolima). Među nebrojeno mnogo antiratnih akcija koje je centar organizovao ili podržao, najpoznatije su: *Pregovori umesto rata – Hod mira oko skupštine Jugoslavije* 25. jula 1991; *Prekinimo mržnju da prestane rat* – skup solidarnosti građana Beograda sa građanima Dubrovnika, 5. oktobar 1991. godine; i antiratni skupovi u pozorištu „Duško Radović” u Beogradu koji su se održavali jednom nedeljno od oktobra 1991. do januara 1992. godine pod skupnim nazivom „Beogradski antiratni maraton”, na kojima koji su govorili novinari, filozofi, sociolozi, književnici, istoričari, glumci, arhitekta, kao i predstavnici antiratnih grupa iz Ade, Sente, Temerina, Novog Sada, Zrenjanina, Pančeva i drugih gradova Srbije.

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava, Osijek je udruženje građana osnovano 1992. godine u ratnom gradu Osijeku. Centar su osnovali mirovni aktivisti Katarina Kruhonja i Krunoslavom Sukićem. Od 37 članova, 39 su žene. Godine 1993. centar je pokrenuo projekat „Tečaj krojenja i šivenja za prognane i izbjegle žene.” Od 1995. teče realizacija projekta „Plastenici” namenjenog ženama prognanicama iz Baranje kao i ženama koje su nakon izbijanja ratnog sukoba ostale u Baranji. Početkom 1996. pokrenut je projekat „Most žena” koji je imao za cilj da se pronađu žene voljne da se sretnu sa svojim bivšim budućim komšinicama među prognanicama iz Baranje kao i među onima koje su i sada u Baranji, koje su se potom sastajale zajedno na „neutralnom terenu” u Mohaču, Mađarska.

Civilni pokret otpora

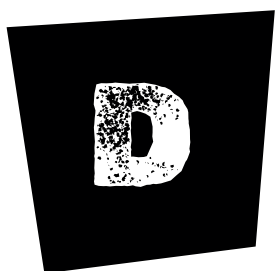
Civilni pokret otpora je neformalna grupa koju je činilo više hiljada mirovnjaka i mirovnjakinja iz bivše Jugoslavije, pokrenuta u oktobru 1991. godine na inicijativu srpske književnice i antiratne aktivistkinje Biljane Jovanović. Prvenstveni fokus delovanja ove grupe su bile nezakonite mobilizacije („Uputstvo za ponašanje pobunjenika protiv rata u slučaju hapšenja”), i pravni status državljana SFRJ, zastupajući njihovo pravo na ‘simultano državljanstvo’ svih novonastalih država („Deklaracija civilnog pokreta otpora”). Ova grupa je organizovala mnoge antiratne akcije poput Paljenja sveća, Crnog flora, referendumu protiv rata i Poslednjeg zvona. U februaru 1992. godine, grupa je objavila *Deklaraciju civilnog pokreta otpora* koja se obraćala svim grupama koje je rat u bivšoj Jugoslaviji učinio nepoželjnim, ‘od samih Jugoslovena, preko ljudi iz mešovityh brakova, do ljudi koji pripadaju nacionalnim manjinama u jugoslovenskim zemljama, do ljudi koji se nacionalno ne opredeljuju ili ne izjašnjavaju’. Deklaraciju su potpisali i brojni ljudi poreklom iz Jugoslavije koji su živeli van zemlje.

Crnogoski PEN centar

Crnogoski PEN centar je deo međunarodnog udruženja književnika, osnovan u martu 1990. godine. Svoje apele za mir objavljivali su sa *Crnogorskim društvom nezavisnih književnika* i retki su od onih koji su tokom devedesetih komunicirali sa svetom. Održavali su komunikaciju sa građanima Dubrovnika i upuživali poruke mira. Smatrali su da je ideja o ekološkoj Crnoj Gori koju je promovisala tadašnja vlast licemerna jer ne može biti verodostojna uporedo sa državnom ratnom retorikom i napadom na Dubrovnik.

Crnogorsko vijeće Evropskog pokreta

Crnogorsko vijeće Evropskog pokreta osnovano je 22.03.1991. godine i postalo je deo međunarodne nestranačke asocijacije Evropski pokret koji se zalaže za borbu protiv nasilja i totalitarnih sistema, poštovanje ljudskih prava i jedinstvenu Evropu. Neki od članova Crnogorskog veća bili su Dado Đurić, Vojo Stanić, Kana Radović, a Dr Ilija Vujošević je bio na čelu veća. U jednom od saopštenja naveli su „Ova generacija ne sme dopustiti da odgovornost koju već snosi za doprinos besmislenom ratu preraste u odgovornost za istorijski zločin u kojem će se proliti potoci krvi, uništiti materijalna i kulturna dobra koja su vekovima stvarali jugoslovenski narodi”.

Dejan Nebrigić (1970–1999)

Mirovni i gej aktivista po pozivu, a po obrazovanju pisac i pozorišni kritičar, koji je studirao filozofiju. Zajedno sa Lepom Mladenović, Snežanom Arambašić i Borisom Lilerom, u kafeu hotela Moskva u Beogradu, oktobra 1990. godine, osnovao je prvu grupu koja je okupljala homoseksualne žene i muškarce u Beogradu, nazvanu *Arkadija*. Kada je počeo rat, pridružio se prvo *Centru za antiratnu akciju*, gde je zajedno sa Hamdijom Demirovićem i Slobodanom Blagojevićem uređivao *Pacifik: časopis za kulturu mira*. Kasnije se pridružio *Ženama u crnom*, gde je učestvovao u radu na zbornicima *Žene za mir* i časopisu *Žene protiv rata*. Bio je saradnik ženskog centra *Isidora* u Pančevu, novosadskog časopisa *Uzenet*, subotičkog *Simposiona*, beogradskog *Kulturtregera*, itd. Tokom 1998/1999. bio je jedan od pokretača *Kampanje protiv homofobije* i autor dva objavljena *Izveštaja*. Autor je više publicističkih i proznih tekstova: *Lavirintski rečnik*, *Pariz–Njujork*, *Jutarnji dnevnik*, *Bibliografija tekstova o homoseksualnosti* (1971–1999). U februaru 1998. godine, uz pomoć advokatkinje Fonda za humanitarno pravo, Nataše Rašić, podigao je prvu tužbu protiv homofobije u pravosuđu u Srbiji. Potshumno je dobio nagradu Felipa da Susa, 2000.

Dezterstvo

Dezterstvo je naziv za čin kojim pripadnik oružanih snaga samovoljno i najčešće trajno napušta svoju vojničku dužnost odnosno vojni položaj. U mnogim slučajevima su dezterteri na ovaj čin bili motivisani kako ne bi bili u prilici da ratuju protiv sopstvene društvene grupe ili grupe koju smatraju prijateljskom, dok je u nekim slučajevima dezterstvo moralni čin motivisan pacifizmom, tj. opredeljenjem da se ne čini nasilje i ubijanje ljudi. Prema pravilima vojne discipline taj čin predstavlja jedan od najtežih prekršaja koji mnoge države u svojim zakonodavstvima tretiraju kao krivično delo koje se ponekad kažnjava smrtnom kaznom.

Dezterske pobune u Srbiji

Prisilna mobilizacija etničkih manjina u Vojvodini je imala karakter etničkog čišćenja.

– Staša Zajović, *Žene u crnom*, Beograd

U Srbiji je 1991. i 1992. nasilno mobilisano 140.000 ljudi, od toga 82.000 u Vojvodini. Oko 25.000 Vojvođana, uglavnom Mađara, izbeglo je u Mađarsku. Ukupno, oko 100.000 mladića pobeglo je od vlasti koja ih je terala u rat, a protiv 10.000 njih pokrenut je krivični postupak. Od leta 1991. roditelji vojnika i rezervista su u velikom broju protestovali, tražeći prekid vatre i povratak sinova sa fronta.

U Beogradu su se protesti uglavnom organizovali ispred Skupštine Srbije, ispred Generalštaba JNA, u Domu garde, ispred Vlade Srbije. U Kragujevcu su novembra 1991. protestovali roditelji tražeći povratak sinova sa ratišta u Hrvatskoj. Decembra 1991. protestovali su roditelji rezervista iz Obrenovca i iz Grocke. U okviru permanentne militarističke kampanje vojnih i civilnih vlasti u Srbiji protiv pobunjenika protiv rata, u Kragujevcu su 21. decembra 1991. godine na javnim mestima objavljeni spiskovi dezertera i rezervista koji odbijaju mobilizaciju. Ovo je protumačeno kao poziv na linč. Od oktobra 1991. do proleća 1992. u Srbiji je bilo pedesetak pobuna rezervista, sa oko 55.000 učesnika.

– Avgust 1991. – 700 rezervista iz Smedereva je odbilo da iz Bosne budu premešteni u Hrvatsku. U Kragujevcu je izbila najveća pobuna rezervista, 7.000 se zatvorilo u kasarnu odbijajući da je napusti.

– Septembar 1991. – Kragujevačka narodna vojska (2.000 pripadnika) vratilo se kući iz Šida odbijajući da ode u Slavoniju. 600 rezervista iz Valjeva se vratilo iz Hercegovine.

– 31. oktobar 1991. – 400 rezervista u Nišu kolektivno je odbilo da ide na front. U Srbiji počinje talas otpora nasilnoj mobilizaciji.

– 31. oktobar 1991. – Četiri rezervna oficira iz Arandjelovca su izveli 67 od ukupno 81 vojnika iz Bača i vratili ih u Arandjelovac.

– Oktobar 1991. – Bežeći od nasilne mobilizacije 500 Mađara je pobeglo iz Subotice u Mađarsku. 200 rezervista se vratilo u Topolu i obrazložili da ne žele da idu u rat jer Srbija nije napadnuta. Pobuna kragujevačkog odreda na Pasuljanskim livadama – rezervisti iz Smedereva, Velike Plane, Topole, Svilajнца su se pridružili pobuni. Rezervisti iz Čačka su blokirali Ibarsku magistralu. U Dalju je 150 od 200 vojnika otišlo sa fronta. U Nišu su 450 vojnika sa 13 rezervnih oficira odbili odlazak na front.

– 10. novembar 1991. – Najveća pobuna rezervista od početka rata u Knjaževcu; učestvovalo je oko 5.000 rezervista.

– Decembra 1991. u Valjevu je održan veliki protest rezervista koji su odbili mobilizaciju.

– 12. decembar 1991. – U Kragujevcu protiv nasilne mobilizacije protestovalo je više stotina rezervista. Grupa od 200 rezervista iz Kragujevca vratila se sa fronta u Vukovaru.

– 18. decembar 1991. – 700 rezervista je odbilo da se bore u mestu Markušica u Slavoniji.

– Januar 1992. – 700 rezervista u Gornjem Milanovcu odbilo je da ide u Istočnu Slavoniju.

– 14. april 1992. – U vojvođanskom selu Stara Moravica, 83 rezervista odbilo je poziv za mobilizaciju. Održan antiratni protest.

Duhovna republika „Zicer“, Trešnjevac

10. maja 1992. sedam hrabrih žena u malom bačkom selu Trešnjevac, Klara Balint, Veronika Gazdag, Eržebet Kanjo, Laura Kawai, Ildiko Bata, Ester Pekla i Gizela Teslić, zaustavilo je oko 200 prisilno mobilisanih muškaraca da odu u rat i proglasilo Republiku Trešnjevac. Sedam žena je podiglo celo selo i organizovalo Miting za mir. Zahtevi su bili jednostavni: da se prekine mobilizacija, da se mobilisani vrte kućama i da se aboliraju svi koji su odbili da idu u rat. Istog dana Trešnjevac su sa svih strana opkolila 92 tenka, cevima okrenutim prema selu, a meštani su odlučili da se ne razilaze. Tako je ovaj antiratni protest prerastao u jednu od najdugotrajnijih mirovnih akcija u Vojvodini koja će trajati 96 dana, do 20. avgusta 1992. Sedište Duhovne republike Trešnjevac bilo je u lokalnom klubu Zitzer u kojem su svake večeri organizovani programi. Za tri meseca, koliko je Republika trajala, nije došlo do pregovora s vlastima, od nadležnih organa nije stigao nijedan odgovor.

Ipak, ostaje zabeleženo da nijedan Trešnjevčanin nije poginuo u ratu. Politički značaj ove pobune traje i danas jer su meštanke i meštani Trešnjevca pokazali da je nenasilnim strategijama moguće blokirati ratne namere nasilnog režima. „...Oni su pokazali na djelu da nijedna vojska i nijedna policija ne može poraziti volju naroda koji je odlučan da se suprotstavi nasilju” (Staša Zajović, *Žene u crnom*). Prema rečima antropološkinje Ildiko Erdei, Trešnjevac je tako postao „paradigma za artikulaciju antimobilizacijskog otpora”. O pokretanju otpora u Trešnjevcu i organizovanju života u okviru Duhovne republike „Zicer” govore dva dokumentarna filma: „Ustanak žena” (2017) Ištvana Kovača i „Protiv (b)ratova” (2023) Darka Špera.

Fehmi Agani **(1932-1999)**

Filozof, sociolog i političar sa Kosova, koji je izgubio posao 1981. godine tokom srpske politike etničkog čišćenja obrazovnih institucija na Kosovu. Bio je jedan od osnivača Demokratske partije Kosova i zamenik predsednika stranke Ibrahima Rugove. Zalaga se za ostvarenje nezavisnosti Kosova na nenasilan način i kroz proces međuetničkog pomirenja. Zajedno sa Dušanom Janjićem, bio je jedan od osnivača Forum za etničke odnose, organizacije posvećene dijalogu između srpskog i albanskog stanovništva na Kosovu. Učestvovao je kao jedan od pregovarača u mirovnim pregovorima u Rambujeu (februar 1999). Ubijen je u Lipljanu tokom rata na Kosovu, pri pokušaju da vozom pređe sa Kosova u Makedoniju. Pretpostavlja se da su ga ubile srpske vojne formacije, ali za njegovo ubistvo do danas niko nije odgovarao.

Forum građana Tuzle

Nakon prvih višestranačkih izbora u BiH 1990. godine, Tuzla je postala jedna od retkih opština u kojoj nijedna od tri nacionalne stranke nije osvojila vlast, već koalicija nenacionalističkih stranaka. Opština Tuzla je tokom rata aktivno nastojala da održi postojeće međunacionalne društvene veze u gradu i očuva Tuzlu kao nepodeljenu zajednicu uprkos jačanju nacionalističkih glasova. Jedan od oblika organizovanja građanskih snaga protiv podela i nacionalizma bio je Forum građana Tuzle, osnovan 1993. godine sa Vehidom Šehićem na čelu foruma, koji je brzo stekao više od 10.000 članova. Kroz razne događaje, inicijative i akcije, kao što je organizovanje međunarodne konferencije „Možemo li bez multikulturalne Evrope?“ održane u novembru 1994. godine, ili organizovanje Generalne skupština Helsinškog odbora građana u oktobru 1995, kojoj je prisustvovalo 600 učesnika iz BiH i inostranstva, Forum se zalagao za odbranu i očuvanje građanskog i multietničkog duha grada i protivio se svim oblicima ekstremizma. Organizacija je aktivna i danas, sa misijom izgradnje demokratskog društva i održivog mira u Bosni i Hercegovini.

Goran Čengić

Goran Čengić je bio istaknuti jugoslovenski i bosanskohercegovački rukometaš i reprezentativac SFR Jugoslavije, odgajan u duhu antifašističkih ideala, pre svega slobode i jednakosti za sve ljude, koje su baštinili njegovi roditelji Nataša Zimonjić-Čengić i Ferid Fićo Čengić, prvi gradonačelnik Sarajeva posle Drugog svetskog rata. Goranu su dali ime po pesniku Ivanu Goranu Kovačiću. „Htjeli smo pokazati da će s životom našeg sina svaka jama postati ružna prošlost, a da će ostati samo sjećanje na Gorana pjesnika, i, eto, kao da je to ime prizvalo novu jamu, u kojoj je završilo i naše dijete” (Nataša Zimonjić-Čengić). Na početku rata, u junu 1992. godine, u okupiranom Sarajevu, Čengić je odveden iz svog stana na Grbavici i ubijen zato što je pokušao da zaštiti svog komšiju, starog i bolesnog profesora Husniju Ćerimagića prilikom odvođenja stanara zgrade na likvidaciju. Ubio ga je ratni zločinac Veselin Vlahović Batko. Čengićevo telo je pronađeno i pokopano devet godina nakon ubistva, a 2013. godine proglašen je Pravednikom kad mu je posthumno dodeljeno priznanje za građansku hrabrost „Dušan Kondor”.

Građanska neposlušnost

Građanska neposlušnost predstavlja otvoreno i svesno kršenje nekog zakona ili odbijanje da se posluša određeni zahtev ili naredba vlade iz razloga neslaganja sa njenom politikom ili njenim zakonima, ili iz osećaja sopstvene obespravljenosti. Građanska neposlušnost se obično, iako ne uvek, definiše kao nenasilni otpor, koji ima javni karakter, i može biti kolektivni ili osamljeni čin. Građanska neposlušnost može se manifestovati kroz različite akcije, poput protestnih okupljanja, blokada puteva, zauzimanja prostora državnih institucija, različitih akcija sa simboličnim značenjima, odbijanja saradnje sa vlastima. Ovaj oblik otpora najčešće dolazi kao rezultat iscrpljivanja svih sredstava za ispravljanje nepravde. Kao radikalno pozivanje na principe pravde i zahtev za njenom implementacijom, ono je praksa/instrument vaninstitucionalne politike u odnosu na državne institucije koje su ovlaštene da predlažu, donose i provode zakone a čije se delovanje smatra nepravednim ili neodgovornim. Cilj građanske neposlušnosti je potaknuti javnost na razmišljanje, probuditi etička preispitivanja, dovesti u pitanje legitimnost vlasti i stvoriti društvenu klimu koja će izvršiti pritisak na donosioce odluka da uvedu promene. Javnost i dobrovoljnost imaju ključnu ulogu, jer se građanska neposlušnost oslanja na opšta načela moralnosti i pravednosti. Pretpostavlja se da se ovakvo delovanje sprovodi sa spremnošću da se prihvate sankcije za takvo postupanje (koje je, po definiciji, ilegalno). Prema rečima Martina Lutera Kinga, „onaj ko krši nepravedan zakon, mora to činiti otvoreno, s ljubavlju... i spremnošću da prihvati kaznu”. U takvoj svojoj demokratskoj suštini, građanska neposlušnost predstavlja jedan od legitimnih i poželjnih oblika participacije građana u javnoj sferi.

Gradanske antiratne akcije u Beogradu

Beograde, stomak ti je prazan, deca mrtva, čast uprljana a ti spavaš.

– poruka na studentskim antiratnim demonstracijama, 15.06.1992.

U Beogradu je na početku rata u Jugoslaviji bilo organizovano više antiratnih akcija. Karakter ovih akcija je bio različit, prema različitim grupama koji su ih organizovali. Među njima izdvajaju se sledeće:

– *Prekinimo mržnju da prestane rat*, 05.10.1991. – Kao izraz solidarnosti građana Beograda sa građanima Dubrovnika, u Pionirskom parku održavani su antiratni protesti pod nazivom „Prekinimo mržnju da prestane rat” na kojima su pored građana učestvovali i mnoge javne ličnosti i umetnici. Petog oktobra 1991. potpisuje se peticija kojom se traži okončanje opsade Dubrovnika. Pet profesora istorije i više od hiljadu studenata Filozofskog fakulteta u Beogradu zahtevaju da se Dubrovnik deblokira. Tod dana u Dubrovniku je ubijen pisac Milan Milišić.

– *Beogradski antiratni maraton*, od oktobra 1991. do januara 1992. – Svake sedmice su na antirratnim skupovima u pozorištu „Duško Radović“ učestvovali/i građani/ke i antirratne grupe (Beogradski krug, Centar za antirratnu akciju, Građanska akcija za mir i druge) u čijoj organizaciji su realizovani razni tribinski programi: „Bosna danas“, „Fašizam i kraj 20. veka“, „Mirna Bosna“, „Bosanski Vukovari“, „Građanske partije u Srbiji i Crnoj Gori o miru“, „Dubrovnik – zatočenik svoje lepote“... Kao podrška težnjama da se uspostavi parlamentarizam, osnovan je „Parlament“ koji je okupljao brojne političke stranke koje su tada već nastale.

– *Paljenje sveća* (08.10.1991. – 08.02.1992.)
– Pred zgradom Predsedništva Srbije u Beogradu je organizovana svakodnevna antirratna akcija paljenja sveća. Sveće su se palile od 20.30h do 21h. Akcija je trajala pet meseci sa sloganima „Solidarnost sa svim pobunjenicima protiv rata“ i „Za sve poginule u ratu“. Upaljeno je 72.650 sveća. Akciju su pokrenule Nataša Kandić i Biljana Jovanović, a pridružili/e su im se mnogi/e građani/ke. Antirratni pokret Beograda je u znak sećanja na hrabar čin Miroslava Milenkovića izdao knjigu epitafa „Grobnica za Miroslava Milenkovića“. Otvorena je knjiga žalosti u koju su svi oni koji su zastajali uveče pred upaljenim svećama u Pionirskom parku mogli da upišu svoj epitaf.

– *Referendum protiv rata*, 05.12.1991. – U Beogradu počinje referendum protiv rata: akcija prikupljanja 100.000 potpisa. Akciju je pokrenuo Civilni pokret otpora uz pomoć ostalih beogradskih pacifističkih grupa. Prikupljeno je 55.000 potpisa.

– *Ne računajte na nas*, 22.04.1992. – Na beogradskom Trgu Republike održan je antiratni rok koncert kome je prisustvovalo oko 55.000 ljudi. Na koncertu su nastupili bendovi Rimtutituki, Boye, Obojeni program i Rambo Amadeus. Tog dana pre koncerta je bend Rimtutituki (koji se sastojao od članova bendova EKV, Električnog orgazma i Partibrejkersa), kružio je gradom u kamionu, puštajući pesmu „Slušaj ‘vamo” koju su snimili uz podršku omladinskog radija B92.

– *Umetnici protiv rata*, 30.05.1992. – U Beogradu, pred Jugoslovenskim dramskim pozorištem nekoliko stotina dramskih umetnika ćutanjem je protestovalo protiv rata i iskazalo saosećanje sa njegovim žrtvama.

– *Crni flor*, 31.05.1992. – Antiratna akcija „Crni flor” u organizaciji Civilnog pokreta otpora održana je 31. maja 1992. u Beogradu. Oko 100.000 ljudi je izašlo na ulice Beograda kako bi se usprotivili agresiji na Bosnu i Hercegovinu, razaranju Sarajeva i drugih gradova i sela u BiH. Od Terazija do trga Slavija ruke u tišini razvile su crnu traku dužine 1.300 metara, kao znak saosećanja i žaljenja za žrtvama rata. Kako su tog dana bili savezni i lokalni izbori, organizatori skupa su pozvali građane i građanke da umesto na birališta izađu na ulice i opredele se za bojkot vladajuće politike.

U apelu sa skupa građanima Sarajeva se poručuje: „Mi smo sa vama” i upozorava da se u Sarajevu ne stradava samo od topovskih granata i snajperskih hitaca, već se umire od gladi, da su najugroženiji deca, bolesni i stari i zahteva se evakuacija ugroženih, dopremanje lekova i hrane. Akciju je osmislila Zorica Jevremović u stanu slikarke Jelene Trpković, u Dositejevoj ulici, u Beogradu.

– *Poslednje zvono*, 14.06.1992. – Građanski protest „Poslednje zvono” kada je hiljade beograđana protestovalo protiv ratnog režima Slobodana Miloševića zvoneći zvonima, ključevima, klepetušama, budilnicima, i poručujući: „Beograde, probudi se! Beograde, stidi se!” Kolona ljudi kružila je tri puta oko Miloševićevog predsedništva praveću buku, oči u oči s pancirnim čuvarima.

– *Žuta traka*, 15.06.1992. – Ispred Savezne skupštine u Beogradu u organizaciji Centra za antiratnu akciju i Građanskog saveza Srbije održan je protestni skup protiv diskriminacije i pretnji pripadnicima drugih nacionalnosti. Neposredan povod za protest bilo je prisilno iseljavanje Hrvata, žitelja vojvođanskog sela Hrtkovci, u maju 1992. godine, kada su iz tog sela proterane 722 osobe „nepodobne” nacionalnosti. Na protestu je učestvovalo nekoliko stotina ljudi. Skupom je dominirala parola: „Ja sam pravoslavac, katolik, musliman, Jevrejin, budista i ateista”.

Gradanski antiratni protesti u Crnoj Gori

Antiratni pokreti i udruženja u Crnoj Gori javljaju se sa mobilizacijom stanovnika. Početkom juna 1991. godine održana je konferencija pet opozicionih partija (Udruženje za jugoslovensku demokratsku inicijativu, Jugoslovenska narodna stranka, Socijalistička partija, Partija socijalista i Socijaldemokratska stranka) i najavila stvaranje **antiratne koalicije**. **Prvi antiratni protest** u Crnoj Gori organizovan je 27. juna 1991. protiv huškačkog izveštavanja *Pobjede*, najstarijeg crnogorskog dnevnog lista koji je imao najznačajniju ulogu u oblikovanju javnog mnjenja, naročito u periodu političkih previranja i sukoba na prostoru bivše Jugoslavije. Protest protiv *Pobjede* predvodio je Liberalni savez Crne Gore. Potom je usledila inicijativa **Apel za mir** koju su pokrenuli crnogorski intelektualci 16.07.1991. uoči velikog antiratnog mitinga u Titogradu. Apel za mir je bio odgovor na rastuće nacionalističke tenzije, vojnu agresiju i ratove koji su zahvatili Jugoslaviju, kao i pokušaj sprečavanja širenja rata u Crnoj Gori. Imao je osamdeset i dva potpisa.

– *Miting za mir* – Miting za mir je bio prvi veliki antiratni skup u Crnoj Gori, organizovan u Titogradu 17. jula 1991. godine, kom je prisustvovalo oko 5.000 građana. Miting su organizovale Studentska liga za mir i Građanski odbor za mir uz podršku drugih političkih organizacija koje su se protivile nacionalizmu, ratnoj retorici i političkim odlukama koje su vodile ka ratovima u bivšoj Jugoslaviji. Miting je bio poziv na zaustavljanje ratnih sukoba i očuvanje mira s parolom „junaštvo je ne ići u rat”. Bio je jedan od ključnih trenutaka u javnom životu Crne Gore koji je okupio političare, intelektualce, univerzitetske radnike, aktiviste i građane koji su se usprotivili ulasku Jugoslavije u sukobe.

Drugi Miting za mir održan je 31.07.1991. na Titovom trgu na Cetinju, kada se okupilo oko 3000 ljudi. Na trećem Mitingu za mir održanom 07.08.1991. u Tivtu, prisustvovalo je oko 2000 ljudi. Naredni mitinzi koji su bili planirani da se održe u Baru, Bijelom Polju i Pljevljima se nisu dogodili usled velikog pritiska crnogorskih vlasti na antiratni pokret. U oktobru 1991. godine došlo je do napada JNA na Dubrovnik u kojem učestvuje veliki broj rezervista i vojnika JNA sa teritorije Crne Gore.

– *Sa Lovćena vila kliče, oprosti nam Dubrovniče* – Liberalni savez Crne Gore sa opozicionim kolegama organizovao je 01.02.1992. godine protest protiv rata kojem su prisustvovala desetina hiljada građana Crne Gore. To je bio najpoznatiji antiratni događaj koji je predvodio LSCG a koji su podržale sve ostale suverenističke i antiratne opozicione stranke u Crnoj Gori. Na skupu je govorio predsjednik LSCG Slavko Perović, koji je uputio poruku podrške građanima Dubrovnika: „Sa Lovćena vila kliče, oprosti nam Dubrovniče”. Pored ove poruke, Perović je još saopštio da „krnja” Jugoslavija koja je sastavljena isključivo od Srbije i Crne Gore, i „koja u svojim temeljima ima jedan sprženi Vukovar, i jedan zgaženi Dubrovnik, ne može biti srećna država”.

– *Miting udružene opozicije Crne Gore* – Udružena opozicija Crne Gore, 23. februara 1992. godine održala je miting ispred zgrade Skupštine CG u Titogradu, kojem je prisustvovalo nekoliko hiljada građana. Jedan od govornika na mitingu, Predrag Vušurović, student Ekonomskog fakulteta u Titogradu i predsjednik omladine Liberalnog saveza Crne Gore poručio je okupljenima: „Smognimo snage, da danas... fišeke prelijemo u slova, a mržnju u toleranciju. Crnogorci, puške u soške, a pamet u glavu!”

Građanski odbor za mir

Građanski odbor za mir osnovan je 11.07.1991. godine kao odgovor na ratnohuškačku propagandu koja je dominirala crnogorskim političkim, medijskim i kulturnim prostorom. Odbor za mir je osnovan na inicijativu više stranaka, pokreta i udruženja među kojima su bili: Studentski forum, Udruga za jugoslovensku državnu inicijativu (UJDI), Socijalistička partija, Socijaldemokratska partija Crne Gore, Nezavisna organizacija komunista Crne Gore, Jugoslavenska narodna stranka, Europski pokret za Jugoslaviju, Demokratska alternativa i Crnogorsko vijeće europskog pokreta. Oni su bili promoteri mirnog razrešenja jugoslovenske krize i pozivali su na saradnju s drugim organizacijama u regionu kako bi se ojačao antiratni pokret. Odbor je organizovao tri najmasovnija antiratna skupa u Crnoj Gori. Ipak, Odbor za mir nije bio dugotrajan; poslednji javni čin Odbora bilo je saopštenje 21. oktobra 1991. godine u kojem se navodi da se odvođenjem crnogorskih rezervista na područje Vukovara, Crna Gora definitivno uvlači u građanski rat u Jugoslaviji. „Umjesto hitnog i bezuslovnog povlačenja jedinica rezervnog sastava koje djeluju u pravcu Dubrovnika unutar granica Crne Gore, dolazi do još jednog nepotrebnog i nerazumnog izlaganja crnogorskih mladića smrtnoj opasnosti”. U ovom saopštenju je Odbor uputio apel crnogorskim vlastima na obustavu svih vojnih aktivnost. Ubrzo potom dolazi do političkih nesuglasica i definitivnog razilaženja među predstavnicima Odbora i on ubrzo prestaje da postoji.

Gradanski forum Crne Gore

Nakon što je Građanski odbor prestao sa radom u januaru 1992, stvara se Građanski forum Crne Gore u cilju realizacije antiratnih aktivnosti. Građanski forum je bio ključna organizacija u antiratnom pokretu u Crnoj Gori i začetnik civilnog društva u zemlji. Ovaj pokret je okupljao intelektualce, političare i građanske aktiviste koji su se protivili ratnim sukobima i zalagali se za mirno rešavanje konflikata. Među aktivnostima Građanskog foruma bile su organizacija protesta, distribucija informacija o ratnim dešavanjima i pružanje podrške izbeglicama i žrtvama rata. Forum je sarađivao sa sličnim organizacijama u bivšoj Jugoslaviji i šire, kako bi koordinisao napore za promociju mira i ljudskih prava.

Hleb za Drenicu

Protest pod nazivom „Hleb za Drenicu” inicirale su članice Foruma žena Demokratskog saveza Kosova koje su uputile poziv ženama i devojkama Kosova da se udruže u protestu kao odgovor na ofanzivu srpske vojske i policije na tri sela u oblasti Drenica (Prekaz, Ćirez, Likošane) u februaru 1998. godine. Na njihov poziv su se odazvale članice organizacija za prava žena i obične građanke Kosova, koje su se šesnaestog marta ujutro sastale u Američkom kulturnom centru i odatle krenule ka Kosovu polju, svaka držeći po veknu hleba u rukama. Koloni od oko deset hiljada žena se priključio i veliki broj muškaraca.

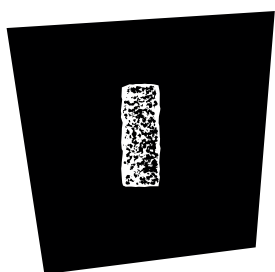
Delegacija Foruma žena iz Đakovice nije uspela da stigne do Prištine. Zaustavile su ih srpske snage na samom izlasku iz grada. Kolonu je celim putem pratila srpska policija, ali i ljudi u automobilima sa srpskim registracijama koji su provocirali učesnike protesta. Na Kosovu polju je bio postavljen policijski kordon koji nije dozvolio demonstrantima da prođu. Kako je bilo suviše rizično da se proba sa probijanjem kordona, protestanti su se vratili za Prištinu. U kancelariji Crvenog krsta ostavili su vekne hleba za Drenicu i nastavili ka Američkom kulturnom centru gde su se neke od žena susrele sa američkim zvaničnicima. U ovom protestu ukupno je učestvovalo oko 20.000 ljudi.

Humanitarno udruženje žena „Duga”

Humanitarno udruženje žena „Duga” je prva nevladina organizacija u Republici Srpskoj, nastala 1992. godine na inicijativu Galine Marjanović udruživanjem žena Banjaluke u cilju pružanja pomoći ranjivom stanovništvu svih nacionalnosti. Tadašnji cilj udruženja bio je psihosocijalna pomoć i oporavak stanovništva od posledica doživljenih trauma, prvenstveno žena i dece. U najtežim ratnim danima, „Duga” je služila kao utočište za one koji su prognani iz svojih domova.

Husein Bašić (1938–2007)

Husein Bašić je bio crnogorski književnik, pedagog, historičar bosanskohercegovačkog porekla i jedan od retkih intelektualaca iz reda bošnjačkog naroda koji je krajem '80-tih prepoznao opasnosti ratnog sukoba nad prostorima bivše Jugoslavije i usudio se da na to javno upozorava i aktivno se tome suprotstavlja. Bašić će 1990. godine napustiti Udruženje književnika Crne Gore zbog podrške Udruženja politici Slobodana Miloševića i zajedno sa drugim crnogorskim intelektualcima osnovati Građanski pokret „Javnost protiv fašizma”. Tri godine kasnije, ratne 1993. godine, Bašić će dati ostavku na članstvo u Odboru za književnost Crnogorske akademije nauka i umjetnosti uz sledeće reči: „Ne mogu da budem član u Akademiji koja u svom programu i radu ne tretira ni jedno pitanje od značaja za narod kojem pripada, a koji čini 15 posto stanovništva Crne Gore. Takođe, ne želim biti član Akademije koja podržava politiku koja sprovodi genocid nad muslimanskim narodom u Bosni i Hercegovini”. Zbog ovih stavova, Bašić je bio šikaniran i otpušten sa posla, ali je uprkos pritiscima nastavio da se u svojim pisanim delima i javno protivi politikama mržnje i rata. Takođe, Bašić je bio snažni zagovornik kulturne i političke emancipacije Bošnjaka u Sandžaku, te je 1993. godine sa grupom bošnjačkih intelektualaca pokrenuo Kulturno društvo „Almanah” i istoimeni časopis čiji je prvi urednik bio Bašić. „Almanah” je postao i do danas traje kao najznačajnija kulturna institucija Bošnjaka u Crnoj Gori.

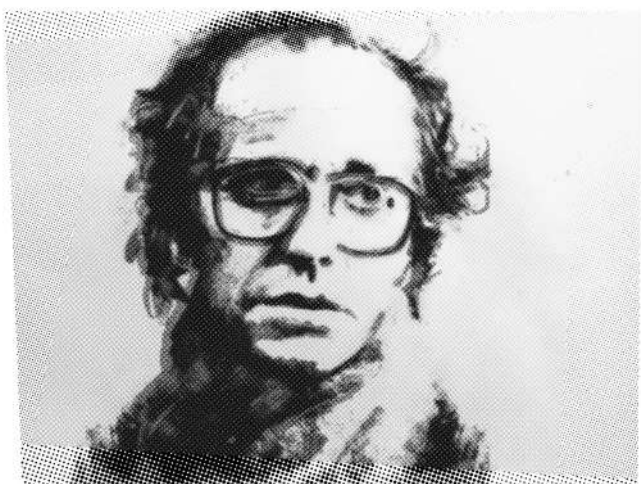
Ibrahim Rugova **(1944–2006)**

Mir je dugoročni proces koji zahteva strpljenje i predanost... Mir ne može da se nametne, on mora da se izgradi iznutra... Put mira zahteva oproštaj i pomirenje.

– Ibrahim Rugova

Pisac i političar, vođa nenasilnog pokreta kosovskih Albanaca. Tokom rata u Jugoslaviji, zagovarao je mirno rešenje i nenasilni otpor srpskom režimu. U politiku je ušao kao predsednik Društva književnika Kosova. Bio je jedan od potpisnika Apela 215 kosovskih intelektualaca, 1989. godine protiv amandmana na Ustav Srbije kojima je ukinuta autonomija Kosova. Decembra 1989. godine osnovao je prvu političku stranku na Kosovu, Demokratski savez Kosova. Dana 2. jula 1990. albanski delegati Skupštine Kosova doneli su Ustavnu deklaraciju kojom su Kosovo proglasili republikom, nakon čega su formirali paralelne institucije. Devedesetih godina je većinsko albansko stanovništvo na Kosovu upražnjavalo pasivni otpor, odbijajući da učestvuju u političkim strukturama Srbije, bojkotovanjem izbora i popisa stanovništva.

Dok je trajao rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Ibrahim Rugova je odbio ponudu hrvatskog i bosanskog rukovodstva da otvori još jedan front protiv Srbije na Kosovu. Strategija nenasilnog otpora koju je predvodio imala je ogromnu podršku stanovništva sve do Dejtonskog mirovnog sporazuma – u kome pitanje kršenja ljudskih prava na Kosovu nije bilo ni spomenuto. Kada je izbio rat, bio je deo pregovaračkog tima tokom mirovnih pregovora u Rambujeu (februar 1999).

Jelena Šantić (1944–2000)

Ja sam svoje očajanje i užas pretvorila u konkretan rad protiv mržnje, nacionalizma, šovinizma, parafazizma i nasilja.

– Jelena Šantić

Balerina i mirovna aktivistkinja iz Beograda koja je svoju borbu za mir započela 1991. godine, *Hodom mira oko Skupštine*, što predstavlja prvu javnu manifestaciju novoosnovanog *Centra za antiratnu akciju*. Šestog aprila 1992. godine, prvog dana rata u Sarajevu, Jelena je u Beogradu pvela grupu članica *Centra za antiratnu akciju* pred Saveznu skupštinu da puste u nebo stotinu golubova. Potom je usledila akcija *Bose noge Srbije*, kada se potpisuje peticija za mir upućena predsedniku Srbije. Dok su mediji prenosili vesti o ratnim užasima, ona je među prvim donela vesti o saradnji Hrvata i Srba na uspostavljanju mira i obnavljanju života u zapadnoj Slavoniji i promovisala *Volonterski projekat Pakrac* 1994. godine. Iako obolela od teške bolesti, putovala je po područjima zahvaćenim ratom, pomagala izbeglicama, obilazila je škole u SR Jugoslaviji u kojima su deca prikupljala humanitarnu pomoć, i potom to dostavljala njihovim vršnjacima u Pakracu. Pored Pakraca, putovala je, povezivala ljude, sakupljala i nosila pomoć u hrani, odeći, lekovima u Okučane, Banjaluku, Bosansku Gradisku, Vojnić, Glinu, Janjevo, Prištinu, Sarajevo. Nakon akcije hrvatske vojske „Oluja” 1995. godine, osnovala je grupu za prihvata i samoorganizovanje izbeglica koje su utočište potražile u Srbiji. Ta grupa zbrinjava 484 izbegličkih porodica koje su ostale bez smeštaja. Uz snažnu podršku evropskih mirovnih inicijativa, pre svega holandskih, ova grupa prerasta u nevladinu organizaciju pod imenom *Grupa 484*. Nije propuštala nijednu sesiju Beogradskog kruga.

Bila je članica *Mosta*, grupe za saradnju i posredovanje u sukobima. Neumorno je pomagala studentske proteste i učestvovala u građanskim protestima protiv režima Slobodana Miloševića. Bila je i zakleti član „večite opozicije”, i odbijala je da se učlani u bilo koju stranku. Za svoje mirovne napore je 1996. godine dobila godišnju nagradu za mir organizacije „Pax Christi International”. Preminula je 18. marta 2000. godine. Za zasluge u borbi za mir, toleranciju i humanitarni rad, 2003. godine je Park mira (Friedenspark) u Berlinu posvećen uspomeni na Jelenu Šantić, a dve godine kasnije je i Neimarski park na Vračaru u Beogradu imenovan u Park Jelene Šantić – u čast jedne od najznačajnijih mirovnih aktivistkinja u Srbiji.

Jevrem Brković (1933-2021)

Jevrem Brković je bio crnogorski književnik, novinar i kulturni radnik poznat po svom antiratnom angažmanu tokom devedesetih godina i kritici nacionalizma. Kroz svoje pesme, novinarske članke i javne nastupe, oštro je kritikovao ratne huškače i politiku Slobodana Miloševića i pozivao na prekid nasilja i spasavanje međuljudskih odnosa. Jedan je od potpisnika Apela za mir koji je pozivao na prestatok ratnih dejstava i na obustavu nasilja, što je izazvalo oštru reakciju nacionalističkih snaga u Crnoj Gori i šire. Zbog *Pisma izvinjenja hercegovačkim Hrtvatima i muslimanima* objavljenog 27.09.1991. godine u Pobjedi, protiv njega je pokrenuta optužnica zbog „raspirivanja nacionalne mržnje”.

U pismu je, između ostalog, navedeno sledeće: „Braćo hercegovački Hrvati i Muslimani, ovo nije žalopojno okajavanje Crne Gore, koje više nema, već vapaj i glas izvinjenja vama i vašoj djeci, koje ovih dana, paranoičnim ratnim pokličima, nevojničkim postupcima, oponašajući drumske razbojнике i pijanu hajdučiju, uznemiriše, povrijediše i okupiraše nekakvi crnogorski rezervisti, u stvari banda razularenih razbojnika iz Crne Gore”. Nakon optužnice je emigrirao u Sloveniju, odakle se vratio 1999. godine. U Sloveniji je napisao pesmu „Dubrovniče oprosti”.

Josip Tvrтко Reihl-Kir (1955-1991)

Josip Tvrтко Reihl-Kir je bio policajac i miro-tvorac, koji je ubijen na početku rata u Osijeku. Početak rata u Hrvatskoj dočekaao kao načelnik Osječko-baranjske policijske uprave. Opremljen za održavanje mira u Slavoniji i sprečavanje bilo kakve eskalacije nasilja, koristio je svoju poziciju kako bi nenaoružan obilazio barikade postavljene u okolnim selima u pokušaju da povrati narušeno poverenje među ljudima. Išao je od barikade do barikade, i srpske i hrvatske, rukama šireći svoj sako, pokazujući da je nenaoružan, uspevaajući da svoje sagovornike i sugrađane, na obe strane, urazumi i odgovori od neposrednih neprijateljskih delovanja. Na sednici Skupštine Osijeka u junu 1991. javno je za govornicom obećao: „Dok sam ja načelnik Osječko-baranjske policijske uprave, rata između Srba i Hrvata na ovom području neće biti“. Protiv tadašnjeg sekretara Sekreterijata narodne odbrane u Osijeku Branimira Glavaša podigao je krivičnu prijavu zbog njegovog pokušaja da ratnohušakačkoj atmosferi doprinese osnivanjem parapolicijskih snaga. Ubijen je iz zasede 1. jula 1991. na povratku s mirovnih pregovora u Tenji, kod Osijeka. „Imao je samo 35 godina. Vjerovao je u moć razgovora, u ljudskost, u toleranciju među ljudima i narodima. Mir je bio njegovo najvažnije poslanje. Ubili su ga oni koji su priželjkivali i provocirali rat, koji su živjeli od mržnje i na njoj izgradili svoje političke karijere. Duboko ukorijenjene u zločinu. Nacionalizam i etničko čišćenje su bili njihov jedini politički program, kojeg su, nažalost, u nekim dijelovima Hrvatske dosljedno proveli. Za Kira i njegovo mirotvorstvo nisu imali razumijevanja, takve su sa svog puta uklanjali bez milosti.“ (Davorka Blažević)

Katarina Kruhonja

Ako se kući moram vratiti s puškom, onda se uopće ne moram ni vraćati.

– Katarina Kruhonja

Mirovna aktivistkinja iz Hrvatske. U Osijeku je 1992. bila jedna od osnivačica Centra za mir, ne-nasilje i ljudska prava, kao i Helsinškog odbora za ljudska prava, 1993. godine. Radila je na monitoringu suđenja za ratne zločine, bila je urednica časopisa *Kultura mira*, a jedna je i od pokretačica dodeljivanja nagrade „Krunoslav Sukić”. Zajedno sa Vesnom Teršelič, 1998. godine dobila je Alternativnu Nobelovu nagradu za mir.

Koncert „Yutel za mir”

Koncert „Yutel za mir” održan je 28. jula 1991. pod pokroviteljstvom jugoslovenskog televizijskog informativnog kanala u olimpijskoj dvorani Zetra u Sarajevu. Koncertu je prisustvovalo 30.000 posetilaca u znak protesta protiv rata, dok se ispred dvorane okupilo 50.000 ljudi koji nisu mogli da uđu. Koncert je otvorila beogradska grupa EKV pesmom „Zabranjujem”, a pored EKV nastupili su i Bajaga i Instruktori, Regina, Crvena jabuka, Goran Bregović, Haris Džinović, Dino Merlin, Indexi, Nele Karajlić, Plavi orkestar, Davorin Popović, Rade Šerbedžija, Muharem Serbezovski, rudari iz Breze i drugi. Koncert je završio pesmom „Samo u ljubav vjerujem”, koju su bendovi napisali zajedno u okviru pokreta za mir. Koncert je prenošen u SR Bosni i Hercegovini i SR Makedoniji, dok je u drugim republikama prenos bojkotovao.

Krsto Đurović (1940–1991)

Krsto Đurović je bio jedan od kontraadmirala JNA na početku rata, koji se protivio agresiji JNA na Hrvatsku. Prema svedočenjima, Đurović je svojim životom garantovao kako neće dozvoliti granatiranje Dubrovnika iz svoje vojne oblasti. Kao komandant 9. Vojno-pomorskog sektora JNA sa sedištem u Kumboru, on je zauzeo pogranične sektore, osigurao granicu i odbio da ide dalje. Poginuo je 05.10.1991. u padu helikoptera pod nerazjašnjenim okolnostima. Ostao je upamćen po rečima: „Dok sam ja komandant, nijedna granata na Dubrovnik pasti neće”.

Krug

Krug je bio prvi nezavisni politički magazin u Crnoj Gori pokrenut 1990.godine. Izlazio je dva puta nedeljno; imao je 11 brojeva. Iako kratkotrajan, magazin Krug je bio glasilo antiratnih pokreta u Crnoj Gori.

Krunoslav Sukić (1952–2008)

Radio je kao profesor filozofije u Osijeku, Belom Manastiru, Valpovu, te kao novinar u „Glasu Slavonije” i radio Osijeku. Početkom 1992. godine, zajedno sa još nekolicinom intelektualaca učestvovao je u osnivanju *Centra za mir, nenasilje i ljudska prava*, Osijek. Bio je aktivistički angažovan u nenasilnom otporu kršenju ljudskih prava, isterivanja ljudi iz stanova. Kao prvi sekretar *Centra za mir* primao je brojne posete mirovnih organizacija iz celoga sveta i učestvovao u sprovođenju jednog od prvih projekta povezivanja Hrvatske i Evrope – 1993. godine je u saradnji sa rukovodstvom Grada Osijeka i gradova Vageningen iz Holandije osnovana prva Agencija lokalne demokratije Saveta Evrope u ratnom Osijeku. Neposredno nakon operacije „Bljesak” u zapadnoj Slavoniji vodio je projekt promocije i zaštite ljudskih prava i koordinisao Koordinacijom organizacija za zaštitu i promociju ljudskih prava u Hrvatskoj – aktivisti desetak organizacija iz Hrvatske su svojom prisutnošću na terenu i saradnjom sa civilnom policijom te ljudskom i pravnom pomoći pridoneli brizi za preostalo civilno stanovništvo i prevenciji kršenja ljudskih prava nakon vojne akcije. Učestvovao je u osnivanju inicijative „Građani organizirano nadgledaju glasanje” (koja je kasnije prerasla u udruženje GONG) i biciklom odlazio u Baranju na nadgledanje prvih lokalnih demokratskih izbora u Podunavlju (1997). Bio je član uredništva časopisa *Kultura mira*.

Kulturni otpor u Sarajevu

Opsada Sarajeva ostaće zapamćena po svojoj brutalnosti koja je išla protiv života. Ipak, usred teškog razaranja, svakodnevnog granatiranja i bitke za goli opstanak, Sarajlije se nisu predavale a uloga umetnika se pokazala izuzetno važnom. U gradu bez struje, sa ograničenim pristupom vodi, bez hrane, lekova i osnovnih životnih potrepština, sa svakodnevnom pretnjom snajpera i granata, umetnost je bila prostor slobode – ne samo za umetnike, već za sve. Bavljenje umetnošću i odlazak na kulturne događaje tokom opsade Sarajeva pokazalo se kao neophodnost u borbi protiv smrti i uništenja. Sarajlije su se digle protiv rata, život je nastavio dalje i ljudi su pokušali da ga žive tako što su pokazivali snagu duha.

Za mene je to bilo pitanje opstanka duhovno, egzistencijalno, suštinski [...] da se čovjek ne svede samo na jedinku koja pokušava samo da zapali vatru i napravi hljeb.

(Emina Muftić, glumica)

– Prema podacima Davora Diklića, reditelja i autora knjige „Teatar u ratnom Sarajevu 1992 – 1995.” u Sarajevu su se za vreme opsade realizovala **3102 umetnička dela**. Sarajevska filharmonija izvela je 48 koncerata. Otvoreno je 177 izložbi, napravljeno 156 dokumentarnih i kratkih filmova. U sarajevskim pozorištima postavljene su 182 premijere koje je videlo preko pola miliona Sarajlija.

– **Susan Sontag**, jedna od najvećih američkih intelektualki 20. veka, bila je u opkoljenom Sarajevu devet puta i u opsadi je kao svaki stanovnik preživljavala dan za danom. U Sarajevu je režirala kultnu predstavu „Čekajući Godoa” 1993. godine.

– Uprkos opasnostima po život s kojima su se suočavali, ljudi su u ogromnom broju dolazili na predstave i događaje pod svetlošću sveća u **KAMERNI TEATAR 55** koji je postao hram duhovnog otpora i ozdravljenja za sve ljude bez obzira na njihovo versko i nacionalno poreklo. U ovom teatru je postavljena i predstava „Kosa”, koju je od 1992. do 1994. godine pogledalo više od 15.000 ljudi tokom 74 izvođenja. Kada se pozorišni ansambl obratio autoru muzike Galt MacDermotu u vezi sa autorskim pravima, on je odgovorio: „Vi ste jedina autentična Kosa, vama ne trebaju autorska prava, ja sam svoju pisao 7000 km udaljen od rata”.

– Kao izraz solidarnosti i saradnje eminentnih međunarodnih umetnika, kustosa i muzeja savremene umetnosti, u Sarajevu je 1992. godine razvijen jedinstven projekat osnivanja Muzeja savremene umjetnosti pod nazivom **ARS AEFI**. Grupa entuzijasta pozvala je umetnike iz celog sveta da doniraju neke od svojih radova kao simbol podrške Sarajevu tokom opsade. Ime Muzeja je nepotpuni anagram imena Sarajevo sa značenjem “Umetnost epohe” na latinskom jeziku. Danas se ova kolekcija od oko 130 radova renomiranih svetskih umetnika smatra jednom od najznačajnijih zbirki savremene umetnosti u Jugoistočnoj Evropi.

– U maju 1992. godine osnovan je **SARTR – SARAJEVSKI RATNI TEATAR** koji postoji i danas, a okupio je glumce i pozorišne radnike povezane s drugim sarajevskim pozorištima koja su zbog rata morala da obustave svoj rad. Tokom opsade Sarajeva u SARTR-u je odigrano preko 200 predstava čime se ovaj teatar afirmisao kao jedan od fenomena duhovnoga otpora u Sarajevu.

– Kultna američka folk pevačica i aktivistkinja za ljudska prava **Joan Baez** održala je koncert u znak podrške Sarajlijama u aprilu 1993. u dvorani Kina Imperijal. Bila je prva velika zvezda koja je posetila opkoljeno Sarajevo.

– Krajem maja 1993. godine u Bosanskom kulturnom centru (BKC) održan je **Izbor za najlepšu devojk**u. Titulu najlepše ponela je Inela Nogić. Devojke su na izboru za *Miss Sarajevo* poručile celom svetu „Nemojte dozvoliti da nas ubiju” (‘Don’t let them kill us’).

– 14. decembra 1994. godine na maloj sceni BKC-a održan je **Koncert Brucea Dickinsona**, pevača heavy metal grupe Iron Maiden. Bruce Dickinson je nastupio s pratećim bendom Skunkworks koji su u opkoljeno Sarajevo stigli kamionom humanitarne pomoći. Koncert je počeo u 18č a pre Brucea Dickinsona nastupili su Almanah i Sikter. Mali broj ljudi je znao za koncert, jer iz bezbednosnih razloga koncert nije bio najavljen na radiju. Prema kazivanjima prisutnih koncert je bio pun veličanstvene energije između izvođača i publike. U jednom danu heavy metal je nadjačao metal iz bombi, šrapnela, metaka i gelera. Pored koncerta u BKC, Bruce Dickinson i Skunkworks su održali i dva akustična seta, u sirotištu i u vatrogasnom domu ispred 50 radnika. Inspirisan ovim koncertom, 2016. snimljen je dokumentarni film „Scream for me Sarajevo”.

– Pred kraj četverogodišnje opsade Sarajeva, sa željom da se pomogne obnova civilnog društva i održi kosmopolitski duh Grada, 1995. godine Obala Art Centar pokreće **Sarajevo Film Festival**. Prvi Sarajevo Film Festival je održan od 25. oktobra do 5. novembra 1995. godine. u vreme dok opsada Sarajeva još traje i pretpostavljalo se da će poseta biti niska. Međutim, iznenađujući broj od 15.000 ljudi je došao da gleda filmove iz 15 različitih zemalja.

– Slovenačka avangardna grupa **Laibach** je 1995. godine u Sarajevu pod opsadom održala dva koncerta – jedan, dan pre Dejtonskog mirovnog sporazuma, i drugi, dva sata posle njegovog potpisivanja. Koncerti su održani u Narodnom pozorištu u Sarajevu. Simbolično su proglasili Sarajevo za teritorij države Neue Slowenische Kunst (NSK) i podelili nekoliko stotina pasoša. Sviralo se obećanje početka mira.

– **Sarajevski mladenci** – fotografija autora Danila Krstanovića na kojoj nasmejani mladenci Sanela i Emir Klarić šetaju Kulovićevom ulicom u Sarajevu 1995. dok se u pozadini vide platna razapeta između zgrada kako bi štitila od snajpera sa okolnih brda, postala je simbol borbe i otpora Sarajlija.

– **Fotografija Melihe Varešanović** – Meliha Varešanović je Sarajka sa fotografije engleskog fotoreportera Toma Stoddarta koja je nastala u proleće 1994. godine u sarajevskom naselju Dobrinja. Meliha, koja u tom trenutku nije znala da je fotografisana, obučena je kao na modnoj pisti i s visoko podignutom glavom prolazi pored skloništa s vrećama peska. Ova fotografija postala je poznata širom sveta. Magazin Cracked uvrstio je ovu fotografiju na listu pet foto-priča o „hrabrim ženama, buntovnicama u istoriji”.

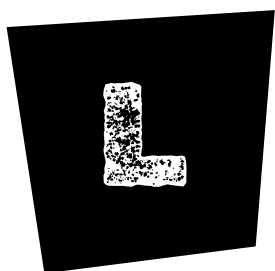

I kad je pucalo blizu mene, nisam ni trčala, niti sam skidala osmijeh sa lica. Moja poruka je bila jednostavna – nećete nas pokoriti. I ustrajala sam u tome.

„Kult susreta“ beogradskih i zagrebačkih mirovnih aktivistkinja

Jugoslovenska feministička mreža koja je formirana krajem 80-tih organizovala je četiri skupa žena sa prostora Jugoslavije (Ljubljana, Zagreb, Beograd, Ljubljana, u periodu 1987–1991). Sa početkom ratova, aktivistkinje su nastavile svoju praksu prelaženja granica:

- Novembar 1991. – šest aktivistkinja (tri iz Zagreba i tri iz Beograda, među njima Vesna Pešić) išle su na govorničku turneju u Nemačku u trajanju od tri nedelje;
- Februar 1992. – aktivistkinje su otišle na prvi skup Ženske solidarnosti protiv rata koji je održan u Veneciji u organizaciji Žena u crnom iz Italije;
- Oktobar 1992. – susret pod nazivom Žene u ratu u Zagrebu;
- Februar 1993. – sastanak Međunarodne ženske solidarnosti u Zagrebu;
- Proleće 1993. – govornička turneja “Majke po Severnoj Americi” u sastavu zagrebačkih i beogradskih mirovnih aktivistkinja (Vesna Kesić, Đurđa Knežević, Lepa Mladenović);
- Mart 1995. – susret 17 žena iz Hrvatske i Srbije u Medulinu (Istra) u kome su učestvovalе žene iz sledećih grupa: Antiratna kampanja Hrvatske; Autonomna ženska kuća; Autonomni ženski centar protiv seksualnog nasilja; B.a.B.e.; Žene u crnom; SOS telefon; Centar za djevojke, Beogradski ženski lobi. Arkadija, Ženske studije BGD, Ženske studije ZGB, Centar za žene žrtve rata. Prisutne su bile: Nadežda Radović, Slavica Stojanović, Daša Duhaček, Aida Bagić, Vesna Kesić, Rada Borić, Slavica Kušić, Nela Pamuković, Martina Bijelić, Mica Mladineo...

Lepa Mladenović

Razgovarale smo kako energija emocije krivice može da bude teret onima zbog kojih je nastala, a može da podstakne na delovanje i to smo nazvale aktivistička krivica. Ili o tome kako osećanje krivice može da nam proizvede osećanje povezanosti sa onima koji pate. Tako sam ja sve vreme rata u BiH u svojoj kuhinji održavala slučajno razbijeno staklo na prozoru koje sam bila zelepila providnim selotejpom. Sve dok se rat nije završio dodavala sam novi selotejp na taj selotejp da ne ispadne staklo. Znala sam da zbog srpskih granata u Sarajevu skoro da više nema prozora. Čuvanje razbijenog prozora u kuhinji bio je minimalni čin poveznosti sa Sarajevom. Odnela sam prozor kod staklorezca iza čoška moje ulice pošto je potpisan Dejtonski sporazum.

– Lepa Mladenović

Lezbejska, feministička i antiratna aktivistkinja iz Beograda i konsultantkinja za žene sa traumom muškog nasilja. Bila je godinama aktivna u jugoslovenskom feminističkom aktivizmu – učestvovala je na prvoj feminističkoj konferenciji u Jugoslaviji, *Drug-ca žena*, održanoj u Studentskom kulturnom centru u Beogradu, 1978; jedna je od osnivačica grupe *Žena i društvo*, u Beogradu, 1982; *SOS telefona za žene i decu žrtve nasilja*, 1990; i *Autonomnog ženskog centra*, 1993 godine.

Godine 1994. osnovala je lezbejsku organizaciju *Labris*, i kasnije, *Konsultacije za lezbejke*. Od početka rata bila je aktivna u mnogim antiratnim inicijativama, od osnivanja i prvog protestnog stajanja *Žena u crnom* 9. oktobra 1991. na Trgu Republike, izražavajući otpor patrijarhalnoj politici mržnje, agresije, rata i genocida koju su sprovodile vlasti u Srbiji. U periodu od 1992 do 1999. godine bila je jedna od facilitatorki radionica „Lezbijke i antiratni pokret” na godišnjim skupovima „Ženska solidarnost protiv rata” u organizaciji *Žena u crnom*. Zajedno sa brojnim feministkinjama bila je učesnica raznih inicijativa solidarnosti sa ženama žrtvama rata i pružanja pomoći i podrške, od slanja paketa pomoći ženama u opkoljenom Sarajevu do rada kao konsultantkinje u Autonomnom ženskom centru za emotivnu podršku ženama iz ratnih zona.

Liberalni savez Crne Gore

Liberalni savez Crne Gore (LSCG) je politička partija osnovana u januaru 1990.godine koja se zalagala za nezavisnost Crne Gore i raskid svih političkih veza sa režimom Slobodana Miloševića. Glavni lideri LSCG bili su Slavko Perović, Miodrag Živković, Džemal Perović, Ranko Đonović, poznati po svojim radikalnim stavovima protiv rata, nacionalizma i autoritarnih politika Miloševićevog režima. Stranka je privukla intelektualce, liberale i mlade ljude koji su težili demokratskim promenama i pacifističkoj politici. LSCG se odlučno suprotstavio učestvovanju Crne Gore u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije. Osudio je napad na Dubrovnik 1991. godine i javno kritikovao učestvovanje crnogorskih rezervista u tom sukobu.

Zalagali su se za miran suživot i poštovanje prava svih naroda u bivšoj Jugoslaviji. Organizovali su demonstracije i skupove protiv mobilizacije crnogorskih građana za ratove u Bosni i Hrvatskoj. Pozivali su na povlačenje crnogorskih snaga sa ratišta i ukazivali na odgovornost crnogorskog rukovodstva u ratnim zločinima. Njihova opozicija prema režimu Demokratske partije socijalista (DPS) i Miloševićevoj politici često ih je dovela u sukob sa vladajućim strukturama. Iako su imali relativno skroman broj glasača, njihova uloga u političkom životu Crne Gore bila je značajna zbog hrabrog i doslednog antiratnog stava. Liberalni savez Crne Gore igrao je ključnu ulogu u formiranju antiratne svesti i promovisanju demokratskih vrednosti u Crnoj Gori tokom devedesetih godina.

Antiratna i mirovna aktivistkinja iz Sombora, osnivačica somborske mirovne grupe Ravangrad. Kada je počela opsada Vukovara, zajedno sa suprugom Ivanom organizovala je povezivanje rastavljenih porodica i prijatelja iz Slavonije i Vojvodine. Zbog ratnih dejstava susrete je bilo moguće organizovati jedino u trećoj zemlji – u Mađarskoj. Od oktobra 1993. godine je u „Kući susreta” u Mohaču organizovala godišnja mirovna okupljanja. Bila je koordinatorica tri mirovna kampa, u Mađarskoj, 1994, u Holandiji, 1995, i u Slovačkoj, 1996. U svom rodnom selu Bačkom Monoštoru je organizovala smeštaj za 230 izbeglica iz Hrvatske. Zajedno sa Verom Vebel Tatić, pružala je podršku dezerterskim pobunama i pomagala ratnim dezerterima da napuste zemlju. Posle rata, pokrenula je više mirovnih projekata, prvenstveno za mlade: *Na obe strane Dunava*, *Otvoreni trg* i *Otvoreni klub*. Na temelju ovih inicijativa susreta mladih nastala je *Jugoslovenska mirovna mreža* koja sa misijom pomirenja povezuje hiljade mladih ljudi širom regiona. Takođe je sa feministkinjama i antiratnim aktivistkinjama sa prostora nekadašnje Jugoslavije aktivno učestvovala u formiranju alternativnog suda za ratne i poratne zločine na celoj teritoriji bivše Jugoslavije – *Ženskog suda*, prvog takvog suda na evropskom tlu, organizovanog 2015. godine u Sarajevu. Dobitnica je mirovne nagrade „Krunoslav Sukić” za 2023.

Medica Zenica

Medica Zenica je prva nevladina organizacija koja je počela pružati pomoć i zaštitu ženama i devojkama koje su preživele zločin ratnog silovanja u Bosni i Hercegovini. Organizacija je osnovana 1993. godine na inicijativu dr. Monike Hauser, i od početka rada su u njoj radile ginekološkinje i psihološkinje iz različitih etničkih skupina koje su žrtvama pružale podršku kroz psihoterapijski individualni i grupni rada kao i medicinsko zbrinjavanje. Do danas, Medica Zenica pomaže ženama i devojkama da razrade svoja traumatska iskustva nastala usled različitih oblika seksualnog zlostavljanja i drugih ratnih tortura.

Organizacija se zalagala za to da ratni zločinci Radovan Karadžić i Ratko Mladić pred Međunarodnim Krivičnim Tribunalom za bivšu Jugoslaviju odgovaraju i za zločin počinjen nad ženama i devojkama tokom rata u Bosni i Hercegovini, ukazujući na to da su počinjena masovna ratna silovanja bila sastavni deo genocida i zločina protiv čovječnosti. Organizacija je aktivna i danas i predstavlja jednu od najznačajnijih organizacija u BiH aktivnih u pružanju podrške i programa osnaživanja žena i dece koji su preživeli traume nasilja.

Mir je odsustvo rata u unutardruštvenim i međunarodnim odnosima. *Mir* je poredak pravde u svetu. Mir je stanje skladnih odnosa među ljudima, bez neprijateljstva i nasilja. Ova tri postulata su zajednička tzv. zapadnjačkom i tzv. istočnjačkom shvatanju mira. Prema zapadnjačkom konceptu, mir je prvenstveno društvena kategorija koja podrazumeva pravdu, prosperitet, stabilnost i društveni poredak/red. Istočnjački koncept mira naglašava red i spokojstvo duha i unutrašnju ravnotežu u skladu sa spoljašnjim poretom. U smislu odsustva rata, postoje *privremeni mir* i *održivi mir*. *Privremeni mir* se odnosi na privremeni prekid neprijateljstava postignut iznuđenim sporazumima. Iako takav mir može privremeno zaustaviti nasilje, često mu nedostaju temeljni elementi potrebni za osiguranje dugoročne stabilnosti i prihvatanja od svih strana. *Održivi mir* postiže se sporazumima koji se bave temeljnim uzrocima sukoba i koji se pregovaraju bez prisile, osiguravajući pravednost i dobrovoljno učestvovanje svih strana. Održivi mir zahteva razmatranje dugoročnih vrednosti poput ljudske bezbednosti, jednakosti i priznavanja potreba lokalnog stanovništva. U smislu pretpostavki za održivost mira, razlikujemo *negativan mir* i *pozitivan mir*. *Negativan mir* označava bilo koji vremenski period u kome se države ne pripremaju za rat, ne prete jedna drugoj oružjem za masovno uništenje, ne proizvode ili nabavljaju novo oružje i ne grade saveze i mreže za intervencije u druge suverene države.

Dalekosežnije od toga, prema konceptu Johana Galtunga, *pozitivan mir* podrazumeva iskorenjivanje militarizma i strukturalnog nasilja kao pretpostavke stvarnog i održivog mira. Prema Beti Riardon, pionirki u polju mirovne edukacije i kulture mira, centralni pojam *pozitivnog mira* je pojam globalne pravde, odnosno razumevanje da je za definitivno ukidanje institucije rata i vladajućeg ratnog sistema neophodna feministička transformacija naših društava što podrazumeva iskorenjivanje rodne i ekološke nepravde.

Mirovni pokreti

Mirovni pokreti su društveni pokreti koji se zalažu za eliminaciju rata kao sredstva za rešavanje međunarodnih sporova, promovišući dijalog, ljudska prava i društvenu pravdu. Mirovni pokreti okupljaju pojedince i organizacije posvećene nenasilju i socijalnoj pravdi, delujući kroz edukaciju, zagovaranje i direktne akcije. Istorijski, mirovni pokreti imaju duboke korene, a prvi značajniji koraci pojavili su se početkom 20. veka, pre i tokom Prvog svetskog rata. Pacifistkinja Bertha von Suttner, prva žena nagrađena Nobelovom nagradom za mir, bila je ključna u osnivanju međunarodnih mirovnih organizacija. Mirovni pokreti su postali vidljiviji nakon osnivanja Ujedinjenih nacija 1945. godine. Antiratni pokret u bivšoj Jugoslaviji okupljao je pojedince koji su se borili za mir i ljudska prava. U postratnom periodu, podrška žrtvama rata, procesuiranje ratnih zločina i pomirenje postali su ključni zadaci mirovnih organizacija.

Miroslav Milenković (1951–1991)

Otac dvoje dece i građevinski radnik iz Gornjeg Milanovca; bio je prisilno mobilisan kao rezervista Jugoslovenske narodne armije i upućen, kao i mnogi drugi, na Vukovar. U mobilisanoj jedinici u Šidu, 20. septembra 1991. godine dolazi do pobune rezervista prilikom koje su formirane dve kolone: jedna „patriotska” koja je čekala na polazak za Vukovar i druga „dezerterska” koja je odbacila oružje u znak protesta protiv rata i učešća u njemu. Suočen s ovim izborom, nakon dužeg premišljanja i prelaska iz jedne kolone u drugu, Miroslav Milenković je izabrao vlastiti put – poslednji put u svom životu uzeo je pušku u ruke i ispalio metak sebi u glavu. Miroslav Milenković je jedan od mnogih koji su odbili da učestvuju u ratu nametnutom od strane republičkih lidera i jedan od onih koji je svoju zbunjenost i strah okončao samoubistvom. Njegova smrt je odjeknula u antiratnom pokretu, a ljudi koji su se mesecima okupljali protestujući protiv rata su tim povodom ispisali knjigu epitafa „Grobница za Miroslava Milenkovića”.

Mirovni karavani

Na početku rata u Jugoslaviji, organizovano je više mirovnih karavana, a jedan je organizovan posle rata na Kosovu, 2002.

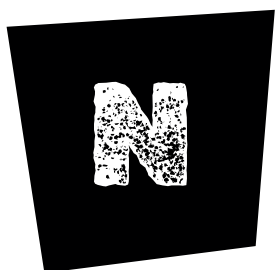
– 01-03.05.1991. – *Mirovni karavan na Kosovu* – U karavanu su bile pacifistkinje i pacifisti iz nekoliko italijanskih gradova, iz Beograda (Staša Zajović, Miladin Životić, Obrad Savić) i Pančeva (Ildiko Erdei, Biljana Regodić, Nenad Živković). Tokom tri dana obilaska Kosova, organizovani su brojni susreti i razgovori sa predstavnicima albanske zajednice na Kosovu, sa rudarima, prosvetnim radnicima, intelektualnom elitom. Zabeležena su svedočenja o sistematskoj represiji srpskog režima nad albanskim stanovništvom na Kosovu. Iako su bili predviđeni susreti sa predstavnicima srpske zajednice, oni su uglavnom otkazivali susrete ili uskraćivali gostoprimstvo. Karavan je pokrenuo i u njemu učestvovao Aleksander Langer, predstavnik „Zelenih” u Evropskom parlamentu.

– 21-29.09.1991. – *Evropski mirovni karavan* – Više stotina pacifista i pacifistkinja iz mnogih evropskih zemalja došlo je u Ljubljanu, Zagreb, Beograd, Sarajevo. Pokušavajući da spreče rat, učesnici mirovnog karavana su od predstavnika vlasti tražili mirovne pregovore i podržali mirovne inicijative u Jugoslaviji. U Sarajevu su Žene u crnom iz Italije 27.09.1991. organizovale protest u kojem su učestvovala i neke od osnivačica Žena u crnom u Beogradu. Sa ženskog skupa u Sarajevu 29.09.1991. na kojem je učestvovalo oko sto aktivistkinja iz Jugoslavije i evropskih zemalja, upućen je proglas ženama sveta u kome se traži zaustavljanje rata, demilitarizacija, prekid saradnje sa svima koji na bilo koji način učestvuju u ratu.

– 27.12.1992. – 03.01.1993. – *Jedan mir–tri grada*
– Oko hiljadu pacifistkinja i pacifista iz Italije posetilo je teritoriju bivše Jugoslavije. Oko stotinu ih je stiglo u Beograd. Organizovane su brojne ulične mirovne akcije, susreti i razgovori.

– 25.05-09.06.2002. – *Žene Balkana za mir: aktivistkinje prelaze granice* – 47 mirovnih aktivistkinja iz bivše Jugoslavije i Albanije udružile su se da bi prelazile stvarne ili zamišljene utvrđene granice koje postoje između njihovih zemalja i zajednica. Njihov cilj je bio da se upoznaju sa realnostima u kojima žene žive, da osvetle istinu o nedavnim ratovima i pokrenu pitanja odgovornosti, da pruže jedna drugoj pomoć u borbi protiv pritisaka zajednica u kojima žive, i u borbi protiv podela. One su došle iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Kosova, Makedonije, Srbije i Crne Gore, i sve su podržale političke ideje usvojene na konferenciji u Roajomonu (decembra 1999. godine) i u Mavrovu (aprila 2000. godine). Na dve nedelje su odložile svoje privatne i profesionalne obaveze da bi javno ispoljile svoju privrženost tim idejama prelazeći 3000 kilometra dug put, da bi se srele sa aktivistkinjama iz preko sedamdeset lokalnih nevladinih organizacija, sa četrdesetak lokalnih političara i vladinih zvaničnika i sa predstavnicima međunarodne zajednice. Posetile su memorijalne spomenike podignute civilnim žrtvama rata. Upoznavale su realnost koju nisu želele da izbegnu, a koja im je do tada bila strana pa i apstraktna, sa namerom da unutar svojih društava pitanjima te realnosti pruže maksimalni publicitet.

„Monitor” je bio jedan od najvažnijih nezavisnih medija u Crnoj Gori tokom devedesetih godina, poznat po svojoj hrabrosti u izveštavanju o ratnim zločinima, ljudskim pravima i štetnoj politici tadašnjeg režima. Osnovan je 1991. godine, u vreme kada su u bivšoj Jugoslaviji vladale velike političke i vojne tenzije, a novinarstvo bilo pod sve većim pritiscima vlasti. Uprkos tome, „Monitor” je uspeo da postane simbol slobode medija, pružajući alternativni narativ u odnosu na zvanične državne medije. U ovom periodu, „Monitor” je bio jedan od najistaknutijih kritičara nacionalističke politike koja je vodila ka ratovima na Balkanu. Novinari ovog nedeljnika izveštavali su o zločinima, masovnim kršenjima ljudskih prava, kao i o štetnosti politike ratova koji su zahvatili region. Zbog svog kritičkog stava, „Monitor” je često bio na meti vlasti. Novinari „Monitora” bili su suočeni s ozbiljnim pretnjama, mnogi su bili napadani, i oduzimana su im prava na slobodno izveštavanje. U jednom od najdrastičnijih incidenata, 6. oktobra 1992. godine, bačena je bomba na redakciju „Monitora”, a automobil urednika je uništen. U isto vreme, otpuštanja novinara iz državnih medija zbog saradnje sa „Monitorom” bila su uobičajena praksa. Ove akcije odražavale su sve veći pritisak na novinare i medije koji nisu podržavali ratnu politiku tadašnjeg režima, a „Monitor” je postao simbol otpora, kako kroz izveštavanje, tako i kroz očuvanje novinarske slobode u vremenu kada su mnogi mediji postali podložni državnoj cenzuri. Uprkos svim izazovima i pretnjama, „Monitor” je nastavio da igra ključnu ulogu u dokumentovanju događanja na Balkanu i pružanju glasova onima koji su bili potisnuti i marginalizovani.

Nataša Kandić

Aktivistkinja za ljudska prava, osnivačica *Fonda za humanitarno pravo*, 1992. u Beogradu, organizacije koja se bavila prikupljanjem dokaza o kršenjima ljudskih prava. Jedna je od autorki izveštaja nezavisne komisije o stanju ljudskih prava na Kosovu *Kosovski čvor: drešiti ili seći*, Beograd, 1990. Kosovsku kancelariju Fonda za humanitarno pravo koja se bavila istraživanjem i prikupljanjem raznih oblika kršenja ljudskih prava na Kosovu otvorila je 1997. godine. Jedna je od inicijatorki antiratne akcije *Paljenje sveća* ispred Predsedništva Srbije, kao i *Referendumom protiv rata*. Takođe, bila je jedna od inicijatorki odlaska u sremsko selo Hrtkovce – tokom juna 1992. godine grupa beogradskih intelektualaca okupljena u Civilnom pokretu otpora i u Beogradskom krugu, dva puta je razgovarala sa meštanima i izbeglicama u Hrtkovcima. Do sredine jula 1992. godine sedam puta su organizovali konferencije za štampu u Hrtkovcima. Tokom rata na Kosovu i za vreme NATO intervencije vazdušnog bombardovanja Savezne Republike Jugoslavije (24.03 – 10.06.1999), mnogo puta je putovala na Kosovo. Dobitnica je brojnih međunarodnih nagrada za promovisanje ljudskih prava.

Nenasilje

Nenasilje je pre svega životno pravilo koje proizilazi iz moralnog načela poštovanja života drugog bića. Prema izvornom principu praktikovanja nenasilja, ono može biti verski/etički/filozofski motivisano ili taktički/strateški/pragmatični motivisano. Kao etičko načelo, nenasilje podrazumeva čovekovo bezuslovno, voljno i slobodno opredeljenje za *nepovređivanje* bilo čijeg života (na primer, *veganstvo* kao životno pravilo). Kao pragmatično načelo, nenasilje predstavlja princip društvenog i političkog delovanja za koje se osoba ili društvena grupa strateški opredeljuje iz uverenja da je ono delotvornije za ostvarenje određene društvene promene od nasilne alternative (na primer, nenasilan građanski otpor u obliku protesta, blokada, nesaradnje sa vlastima, itd).

Nenasilni otpor

Nenasilni/pasivni/građanski otpor je jedan od oblika građanskog delovanja ili pružanja demokratskog otpora vlastima u pravcu postizanja određenih političkih ciljeva bez korišćenja nasilja. To je u velikoj meri sinonim građanske neposlušnosti i otpora. Nenasilno delovanje se razlikuje od pacifizma jer je potencijalno proaktivno. Oblici delovanja pasivnog otpora uključuju aktivnosti i akcije kao što su demonstracije, simbolički protesti, blokiranje saobraćaja, odbijanje da se postupa po određenom zakonu ili da se isti sprovede, bdenja, peticije, štrajkovi, bojkoti, okupacije zgrada, odbijanje plaćanja poreza, građanska neposlušnost i odbijanje saradnje sa državom, stvaranje paralelnih institucija vlasti, i druge.

Nenasilni pokret na Kosovu

Strategija nenasilja se nekako sama nametnula kao najbolji, najpragmatičniji i najefikasniji odgovor na agresivne planove Srbije.

– Škeljzen Maljići

– *Štrajkovi rudara na Kosovu 1988-1989*: Jedan od najznačajnijih događaja nenasilnog otpora albanskog stanovništva na Kosovu protiv represije srpskih vlasti bio je štrajk 3.000 rudara, 17.11.1988. godine, dok je 20.02.1989, kada je ukinuta autonomija Pokrajine oko 1.000 njih štrajkovalo glađu. Nakon nedelju dana, njih 180 je hospitalizovano. Tog dana se 50 rudara zabarikadiralo u rudniku Stari trg, 850 metara pod zemljom. Njih su uhapsili pripadnici srpske specijalne antiterorističke jedinice.

– *Peticija* 22.02.1989: 215 kosovskih intelektualaca Albanaca potpisalo je apel Skupštini Srbije i Narodnoj skupštini Jugoslavije, tražeći da se očuva ustavni položaj Kosova prema Ustavu SFRJ iz 1974. godine.

– *Dani tuge* – tokom februara i marta 1990: Hiljade ljudi su stavljali upaljene sveće na prozore i balkone. Ljudi su prekidali rad i priključivali se petominutnoj šetnji u centru grada da podsete na akte srpske brutalnosti na Kosovu.

– *Za demokratiju, protiv nasilja* – februar 1990: kampanja mobilizacije javnosti koju je pokrenuo kosovski filozof i sociolog Isuf Beriša; inicijativu je potpisima podržalo oko 400.000 građana Kosova.

– *Mirna sahrana nasilja* – 12.06.1990: Između 40.000 i 100.000 ljudi je učestvovalo u ovoj nenasilnoj akciji, kada je u zemlju spušten kovčeg na kome je pisalo „Nasilje”. Uz svakodnevne polučasovne generalne štrajkove koje su organizovali sindikati, kosovskim ulicama hodali su demonstranti zveckajući ključevima i govoreći: „Ovo su ključevi kojima ćemo otključati naš zatvor”.

– *Stop nasilju* – mart 1991: U Prištini je hiljadu žena stojeći u tišini, učestvovalo u jednosatnom protestu.

– *Izgradnja paralelnih struktura* – 1992-1997: Srpska politika „etničkog čišćenja” je počela u kosovskim obrazovnim institucijama. Srpski režim 1989. uvodi etničku segregaciju u škole, što je sledeće godine rezultiralo zatvaranjem nekih škola na albanskom jeziku, dok je uništeno 65 biblioteka, i na hiljade knjiga na albanskom jeziku. Dana 22. marta 1990. godine, u različitim gradovima je po školama otrovano između 7. i 8.000 uglavnom albanskih učenika. Kada su na početku školske 1991/1992. godine albanski učenici sprečeni da pohađaju nastavu, organizovali su mirne proteste u školskim dvorištima. Policija je na ove proteste reagovala silom i bilo je mnogo povređenih. Na univerzitetu su albanski nastavnici masovno otpušteni. Oko 1000 profesora/ki i 27.000 studenata je moralo 1991. da napusti univerzitet u Prištini. Na početku školske godine 1992/3. albanskim studentima policija je zabranila da prilaze zgradama univerziteta. Nezavisna unija studenata Prištinskog univerziteta počela je mirne proteste sa jasnim, nepolitičkim ciljem: bezuslovni povratak na fakultete i visoke škole. Nedeljama se demonstriralo pred svakom školom, a onda su roditelji i nastavnici organizovali u januaru i februaru 1992. u stanovima na Kosovu paralelne škole. Paralelni školski sistem je imao 20000 nastavnika, a pohađalo ga je 300000 đaka u 3200 privatnih prostora koji su služili kao škole. U septembru 1996. godine je postignut dogovor između Ibrahima Rugove, lidera kosovskih Albanaca i Slobodana Miloševića, predsednika Srbije, da se albanskim đacima dozvoli povratak u školu. To Milošević nije poštovao, pa je Nezavisna unija studenata Univerziteta u Prištini, 01.10.1997. organizovala do tada najveći protest pod vođstvom Albina Kurtija.

Ne u naše ime

„Ne u naše ime!” je moralni imperativ Žena u crnom od njihovog prvog javnog protestnog okupljanja 1991. godine do danas. Žene u crnom su prvi put održale svoje stajanje u crnini i ćutanju, u Sarajevu, 27.09.1991. godine. Dana 09.10.1991. jedna mala grupa žena je prvi put stala ispred Studentskog kulturnog centra (SKC) u Beogradu, obučena u crno, u tišini, sa parolom *Žene u crnom protiv rata*. Tu grupu su činile predratne feministkinje, disidentkinje, građanke pacifističke provenijencije i ženske srodnice (uglavnom majke) mobilisanih muškaraca. Od februara 1993. na Trgu Republike, svake srede od 15:30h do 16:30h sve do potpisivanje mirovnog sporazuma u Dejtonu (novembar 1995), a posle od 1998. do 1999. tokom rata na Kosovu organizovana su stajanja.

Parolom „Ne u naše ime!” Žene u crnom izražavaju svoju politiku doslednog protivljenja patrijarhalnoj politici nasilja i ubijanja. U vreme vladavine diktatorskog režima Slobodana Miloševića, ovo se odnosilo na politiku državno organizovanih zločina i istovremenog poricanja zločinačke stvarnosti. Od kraja 2003. do danas, ovo se odnosi na institucionalno organizovano poricanje zločinačke prošlosti.

Pacifizam je politički i društveni pokret ili lično stajalište koje podrazumeva protivljenje i otpor ratu, militarizmu i svakoj vrsti nasilja, iz moralno-političkih ili duhovnih razloga. Pacifizam označava principijelno neprihvatanje opravdanosti rata i učešća u ratu, bez obzira na njegove razloge i ciljeve, i bezuslovnu spremnost da se očuva mir, odnosno da se sporovi rešavaju na miran i nenasilan način. Pacifističko stanovište se može temeljiti na moralnim načelima (*deontološki pogled*) ili pragmatizmu (*konsekvencijalistički pogled*). Kao moralno stanovište, pacifizam je potekao iz filozofskih ili religijskih principa (unutar verskih zajednica koje su sledile princip nenasilja i na temelju te vrednosti razvile stanovište protivljenja svakom ratu – bilo kom ratu, sa bilo kojim oružjem, za bilo kakav cilj ili iz bilo kakvog razloga da se vodi (takav je bio, na primer, radikalizam ranih hrišćanskih zajednica, ili kvekerskih zajednica u 17. veku, i donekle do danas)). Savremeni pacifizam je sekularna i racionalistička koncepcija prema kojoj je protivljenje ratu motivisano humanitarnim i pragmatičnim razlozima, smatrajući da je rat besmislen, i da su štete rata i međunarodnog nasilja tolike da se moraju pronaći bolji načini rešavanja sporova. Takvo stanovište, koje je svoju racionalnu i humanitarnu dimenziju razvilo nakon strahota dva svetska rata, iznedrilo je globalne institucije za očuvanje mira i sigurnosti poput Lige naroda, Ujedinjenih nacija i druge.

Pokret za mir, Pančevo

Grupu je osnovala grupa ljudi 03.03.1991. godine na tribini pod nazivom "Mi smo za mir". Među osnivačima bili su Ljiljana Aleksijević, Svetlana Marinković, Aleksandar Marinković, Sveta Antić i dr. Prva akcija koju je ova grupa organizovala zvala se *Prvi geto u Srbiji*, 17.04.1991., pod sloganom „Živela geta! Dobro došli u prvi geto!“, „Što je nas više unutra, to je njih manje napolju“. Druga akcija Pokreta za mir Pančevo bila je „Hod mira“, održana 10.08.1991. Pokret je pozvao građane da se okupe na uglu ulica Cara Dušana i JNA, tačno u 5 minuta do 12 sati. Povorka građana je prošla Ulicom JNA, pored zgrade Skupštine opštine, dok su učesnici „Hoda mira“ bacili cveće u Tamiš, čime su simbolično odali počast žrtvama oružanih sukoba u Jugoslaviji.

Procenjuje se da je u toj manifestaciji učestvovalo između 700 i 1000 ljudi. Takođe, Pokret za mir Pančevo je u saradnji sa Centrom za antiratnu akciju i drugim mirovnim inicijativama učestvovao u organizaciji dolaska Karavana mira u Beograd i Zagreb 1991. godine, kada je predsednicima Miloševiću i Tuđmanu ponuđeno da potpišu Povelju mira prema kojoj bi se obavezali da „učine sve kako bi se sprečili međurepublički sukobi, te pronašla prihvatljiva rešenja za sukobljene strane“. Predsednik Tuđman je Povelju potpisao, uz napomenu da „ako se Hrvatskoj nametne još veći rat, bez obzira što sam za mir, hrvatski se narod mora odbraniti svim sredstvima“; Slobodan Milošević ne samo što nije potpisao tekst Povelje, već je odbio i da primi delegaciju Karavana mira iz BiH i Srbije.

Pokret za mir Pančevo je organizovao razgovore sa javnim ličnostima koje su se angažovale u antiratnim akcijama ili su podržavale mirovni pokret. Ciklus susreta sa tim ljudima se zvao „*Kako do mira?*“. Jedna od najznačajnijih akcija, bila je ona poznata pod imenom „*demilitarizovana zona*“. U subotu, 14.03.1992, na trgu ispred Privredne banke, održana je manifestacija zamišljena kao vid animacije građana i sastajalište ljudi koji javno ispoljavaju svoju opredeljenost za mir. Namera je bila da se na taj način ohrabre zaplašeni istomišljenici, ali i da se onima još neopredeljenima i neobaveštenima pruži informacija o tome za koje se vrednosti zalaže *Pokret za mir Pančevo*.

Prigovor savesti

Prigovor savesti na vojnu službu je odbijanje učešća u ratu ili pripremama za rat (kao što je služenje vojnog roka ili finansiranje vojnog budžeta) iz političkih, verskih, filozofskih, moralnih ili bilo kojih drugih razloga savesti. Pravo na prigovor savesti izvedeno je iz slobode savesti, mišljenja i verovanja i pripada osnovnim ljudskim pravima. Godine 1948, pitanje prava na „savest“ definisala je Generalna skupština Ujedinjenih nacija u članu 18. Opšte deklaracije o ljudskim pravima. U nekim zemljama je pravo na prigovor savesti priznato najvišim zakonskim aktima, dok u drugim zemljama ono predstavlja krivično delo. Uvažavajući pravo na prigovor savesti, u većini evropskih država obezbeđena je alternativa služenju vojnog roka u vidu civilne službe ili vojne službe bez oružja. Pravo na *totalni prigovor savesti*, u smislu odbijanja bilo vojne bilo civilne službe, nije ni u jednoj državi zakonski priznato. Međunarodni dan prigovora savesti se obeležava 15. maja.

Prisilna mobilizacija

Prisilna mobilizacija se odnosi na zakonodavnu ili političku meru kojom država ili vlasti naređuju građanima da se pridruže oružanim snagama ili drugim vojnim strukturama, često protiv njihove volje, pod prisilom. Ovaj proces obuhvata obavezivanje ljudi da učestvuju u ratnim aktivnostima, čak i ako nisu voljni ili ne žele da učestvuju u sukobu. Tokom devedesetih godina i rata u bivšoj Jugoslaviji i na Kosovu prisilna mobilizacija bila je česta praksa u svim zaraćenim stranama, i uključivala je i mobilizaciju civila, često i civila koji su imali izbeglički status. Prisilna mobilizacija predstavlja kršenje ljudskih prava koje može poprimiti karakter ratnog zločina, kao u slučajevima prisilne regrutacije žena i dece i korišćenja civila kao ljudskih štitova, ili karakter etničkog čišćenja, kakva je bila prisilna mobilizacija etničkih manjina u Vojvodini tokom 1990. i 1991. godine. Prisilna mobilizacija devedesetih godina bila je jedan od faktora koji je dodatno produbio međusobne mržnje i podele, ostavljajući dugoročne posledice na postratne društvene i političke procese.

Protesti protiv deložacija u Hrvatskoj

Ovih desetak dana, dok Vi žmirite – obitelji u Zagrebu, u Splitu, Osijeku, Karlovcu... broje korake po stubištu i žive u strahu. Jeste li Vi dovoljno hrabri da se ne bojite? (...) Ako danas zatvorite vrata i zažmirite kad Vam susjeda izbacuju, znajte – sutra ste Vi na redu.

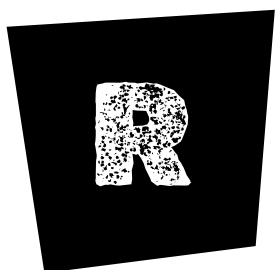
– Tanja Tagirov, *Doviđenja na Vašoj deložaciji*,
Arkzin, 1993.

Kada je započeo rat između Hrvatske i JNA i pobunjenih hrvatskih Srba, neidentifikovani naoružani muškarci, ponekad uz pomoć vojne policije, provaljivali su u mnoge kuće i izbacivali stanare, a ciljani su bili uglavnom, ali ne isključivo, Srbi, koji su pobjegli od rata ili potencijalnog progona. Zlodela ovih kriminalnih grupa su bila pomognuta propisom prema kojem se stanarsko pravo moglo oduzeti ljudima koji ne žive u svom stanu šest meseci. Tokom prvih godina prisilnih deložacija, žrtve su se obraćale za pomoć policiji, ali su policajci tvrdili da ova stvar nije u njihovoj nadležnosti, prebacujući odgovornost na vojnu policiju, koja ne samo da je odobravala deložacije, već je i pomagala naoružane ljude koji su to radili. Aktivisti nevladinih organizacija i novinari nezavisnih medija koji su dokumentovali i izveštavali o kršenjima ljudskih prava su se angažovali u pokušaju da deložacije zaustave. Prema svedočenju Zorana Pusića iz *Građanskog odbora za ljudska prava* u Zagrebu, čiji su aktivisti pokušali da spreče oko 70 deložacija, postojale su dve vrste deložacija: jedne su bile opravdane po administrativnim odlukama Stambene komisije, a ljudi koji su ih sprovodili imali su podršku hrvatske policije, a druge su bile primer klasičnog razbojništva, uz nasilno provaljivanje u stanove ljudi i proterivanje stanara uz pretnje oružjem, dok prestrašeni i obespravljeni stanari nisu nailazili na zaštitu i podršku policije u ovim slučajevima.

Prvi pokušaji nasilnih deložacija od strane naoružanih ljudi dešavali su se tokom 1991. i 1992. godine. Deložacije tada nisu bile podržane od zvaničnih državnih i vojnih vlasti, ali je tokom 1993. i 1994. sprovedena raširena kampanja deložacija, kada su vojnici, često uz pomoć vojne policije, dolazili u kuće ljudi i izbacivali ih na silu ili pod pretnjom oružjem. U 10 slučajeva deložacije, u 9 se radilo o Srbima, a u 8 od njih reč je o samohranim majkama. Broj deložacija se delimično smanjio tokom 1995. godine, jer je većina koja je bila meta iseljavanja već bila izbačena iz svojih kuća. Broj ljudi koji su nasilno i nezakonito bili izbačeni iz svojih kuća u periodu između 1991. i 1997. godine i dalje je nepoznat, ali neke nevladine organizacije koje se bave ovim pitanjem procenjuju da se otprilike radi o 10.000 slučajeva. Do danas, nikada nije došlo do zvaničnog izvinjenja ljudima koji su izbačeni iz svojih kuća.

Prozor

Akcija „Prozor” Nezavisnog društva novinara Vojvodine (NDNV) počela je 2. septembra 1991. godine. Tokom ove akcije, svakog dana se do 2. oktobra 1991. u 19.30č s prozora prostorija NDNV-a u Zmaj Jovinoj ulici broj 4 u Novom Sadu „emitovala” nezavisna verzija TV Dnevnika kao odgovor na program informativno-političke propagande Radio televizije Srbije pod kontrolom i u službi kriminalno-zločinačkih interesa režima Slobodana Miloševića. Ispod prozora NDNV-a okupljalo se tokom celog septembra i po nekoliko hiljada ljudi. Na „Prozoru” su govorili poznati književnici, intelektualci i političari, poput Aleksandra Tišme, Zorana Đinđića, Desimira Tošića, Vesne Pešić, Vojina Dimitrijevića, Tibora Varadija, Lasla Vegela, Dragoljuba Mićunovića, Nenada Čanka.

Radio Antena M

Antena M je najstariji nezavisni informativno-politički radio u Crnoj Gori. Pokrenut je početkom '90-tih godina kada je u bivšoj Jugoslaviji i Crnoj Gori vladala politička i društvena turbulencija, i zauzimao je snažan antiratni stav. Pokretač radija je bio crnogorski novinar, profesor i aktivista Miodrag Perović. Antena M je bila poznata po svom kritičkom pristupu, nezavisnom novinarstvu i slobodnom izveštavanju; bila je platforma koja je često osporavala zvaničnu politiku i dominirajuće narative u vreme rata i nacionalnih sukoba, pružajući alternativni uvid u događaje. Stanica je bila popularna među građanima koji su želeli da dobiju informacije koje nisu bile pod kontrolom državnih vlasti. Njeno izveštavanje tokom tih godina često je imalo značajnu ulogu u oblikovanju javnog mnjenja, a mnogi su je videli kao jedan od glavnih nosilaca kritičke misli i borbe za slobodu medija u Crnoj Gori. Tokom trajanja NATO bombardovanja SR Jugoslavije, uredništvo radija je odbilo da sledi naloge savezne vlade i vojnih vlasti u vezi sa pravilima izveštavanja tokom ratnog perioda, i radio je nastavio da emituje nezavisni informativni program kao i programe Radija Slobodna Evropa, Glasa Amerike, BBC-ja, zbog čega su vojne vlasti optužile Miodraga Perovića za blaćenje ugleda SR Jugoslavije i sabotiranje borbe protiv neprijatelja i raspisale poternicu za njim.

Radio Brod

Na ovom brodu su samo normalni ljudi; to od nas čini disidente.

– Dževad Sabljaković,
glavni urednik Radio Broda, 1993.

Radio Brod je bila antiratna radio stanica postavljena na brodu *Droit de Parole* ('Pravo na govor'), ledolomcu od 86 metara preuređenom u radio-stanicu, koji je 1993. godine, sa redakcijom koju su činili novinari i umetnici iz svih jugoslovenskih republika, plovio međunarodnim vodama Jadrana sa misijom širenja slobode govora i objektivnih i obuhvatnijih informacija o situaciji na zaraćenim područjima. Ljudi na brodu su kreirali celodnevni program koji je bio emitovan prema bivšoj Jugoslaviji, protiveći se na taj način propagandnom ratu koji je bio sastavni deo ubilačkih ratova, i uspostavljajući protok informacija među tada već bivšim jugoslovenskim republikama. Prema rečima Lazara Stojanovića, filmskog reditelja i novinara, jednog od članova posade broda, „bio je to pokušaj, zajednički, ali i lični svakoga od nas, da svojim sredstvima odgovorimo na rat u rodnom kraju”.

Radio Free Montenegro

Radio Free Montenegro je bila crnogorska radio stanica koja je imala vrlo značajnu ulogu tokom devedesetih godina kada je izazivala zvanične stavove i dominantne narative u vreme rata i nacionalnih sukoba i pružala alternativnu perspektivu o događajima. Osnivač i direktor radija je bio Miško Đukić. Ova stanica je bila poznata po necenzurisanom i hrabrom novinarskom radu i postala je omiljena među građanima koji su želeli informacije van kontrole državnih vlasti. Njen rad imao je značajan uticaj na oblikovanje javnog mnjenja, a mnogi su je smatrali ključnim nosiocem kritičke misli i borbe za slobodu medija u Crnoj Gori. Radio Free Montenegro je prestao sa radom 2008. godine.

Refik Višća (1955–1992)

Refik Višća iz mesta Zavidovića (BiH), knjigovođa i član lokalnog fudbalskog kluba Krivaja, u ratu je bio vojni policajac u Armiji Republike Bosne i Hercegovine a ostaće upamćen po tome što je u avgustu 1992. godine izgubio život braneći 12 srpskih zarobljenika, meštana susednih sela, od sigurne smrti.

Kada se suprotstavio svom saborcu koji je imao nameru da muči i ubije zarobljenike, došlo je do unakrsne vatre, i Refik je upucan sa 22 metka. Imao je 37 godina i bio je otac dvoje dece. Nekoliko dana nakon Refikovog ubistva zarobljenici su razmenjeni.

Rifat Rastoder (1950–2023)

Rifat Rastoder je bio istaknuti crnogorski političar, novinar, pisac i pozorišni stvaralac u domenu alternativnog i eksperimentalnog teatra, poznat po svom angažmanu u antiratnom pokretu tokom devedesetih godina. Kao jedan od osnivača i potpredsednika Građanskog pokreta „Javnost protiv fašizma” (1990) te član predsedništva Građanskog foruma Crne Gore, aktivno se suprotstavljao ratnoj politici i zalagao za mir i ljudska prava. Njegov novinarski rad u nedeljniku „Monitor” i drugim medijima bio je usmeren protiv rata i nacionalizma. Kao autor knjiga poput „Usud imena” i „Hronika zločina (1991–2001)” dokumentovao je zločine i stradanja tokom rata.

Senćanska trojka - antiratni otpor u Senti

Masovne demonstracije protiv rata u Jugoslaviji organizovane su u Senti 5. i 6. novembra 1991. Predvodili su ih Jožef Bodo, Janoš Sabo i Jožef Pap, takozvana „Senćanska trojka”, koji su bili među 450 građana Sente koji su dobili pozive za učešće u ratu u Hrvatskoj. Oni su odbili oružje i inicirali referendum na kojem bi se građani izjasnili da li hoće ili neće rat, kao i da li građani Sente treba da negde drugde učestvuju u ratnim operacijama. Zbog organizovanja protestnog skupa pokrenut je prekršajni postupak protiv najistaknutijih učesnika/ca mirovnih demonstracija; senćanska trojka je uhapšena a do referenduma nikada nije došlo. Jožef Bodo, Janoš Sabo i Jožef Pap bili su odvedeni u vojni pritvor na Fruškoj gori i u Beogradu gde su dani bili brutalno mučeni i potom odvedeni na ratište, da bi po povratku sa ratišta protiv njih bio pokrenut sudski proces za izdaju zemlje. Zbog traume mučenja i ratnog nasilja, Jožef Pap je tokom trajanja procesa izvršio samoubistvo.

Sevdije Ahmeti (1936-2016)

Tek nakon demonstracija 1981. godine, svet je saznao da na Kosovu postoje Albanci.

– Sevdije Ahmeti

Kosovska istoričarka i aktivistkinja. Kada je 1989. izbačena sa posla, počela je da radi za *Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda* i da priprema izveštaje o kršenjima ljudskih prava žena za *Amnesty International*.

Zajedno sa svojom drugaricom, lekarkom Vjosom Dobronum, septembra 1993. godine bila je jedna od osnivačica *Centra za zaštitu žena i dece (Qendra për Mbrojtjen e Grave dhe Fëmijëve)*. Od tada datira njena bliska saradnja sa feministkinjama sa ex-yu prostora. U to vreme je vodila dnevnik ženskog aktivizma i kršenja prava, slala je redovne e-maile na hiljade adresa u celom svetu. Septembra 1995. bila je koordinatorka radne grupe za žene u konfliktu u Istočnoj Evropi na NGO Forumu Četvrte svetske konferencije žena UN u Pekingu, u Kini. Posle vojne operacije srpske vojske i policije na sela u oblasti Drenica (Prekaz, Likošane, Ćirez), februara 1998. godine, bila je jedna od organizatorki mirovnog marša *Hleb za Drenicu*, 08.03.1998. Nakon rata, Sevdije Ahmeti se okrenula podršci ženama i deci na Kosovu koji su izloženi nasilju u porodici i trgovini ženama. Otvorila je prvo sklonište za žene. Borila se da se ženska prava uključe u proces izgradnje države. Kao članica Tranzicionog saveta Kosova, zagovarala je da se stavovi Konvencije za ukidanje diskriminacije žena (CEDAW) uključe u ustav Kosova. Bila je jedna od prvih aktivistkinja na Kosovu koja je govorila o ratnim silovanjima.

Slavko Perović

Slavko Perović je crnogorski političar i intelektualac, poznat kao jedan od ključnih zagovornika obnove nezavisnosti Crne Gore i osnivač Liberalnog saveza Crne Gore (LSCG). Njegova politička karijera obeležena je snažnim antiratnim stavom, borbom za demokratske vrednosti i protivljenjem režimu koji je oblikovao političku scenu u bivšoj Jugoslaviji tokom 1990-ih. 1990. osnovao je LSCG, stranku koja je postala simbol opozicije vlasti Demokratske partije socijalista (DPS) i režimu Slobodana Miloševića. LSCG je bio prva politička organizacija u Crnoj Gori koja je otvoreno zagovarala obnovu nezavisnosti Crne Gore. Njegova stranka je bila glasna u osudi učešća Crne Gore u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, uključujući napad na Dubrovnik 1991. godine. Njegova kritika DPS-a i tadašnjeg crnogorskog rukovodstva često ga je dovodila u konflikt sa vlastima. Bio je meta političkih pritisaka, a njegovi stavovi su često marginalizovani u dominantnim medijima pod kontrolom vlasti.

Srđan Aleksić **(1966–1993)**

Srđan Aleksić je bio glumac amater i plivač iz Trebinja, poznat po tome što je izgubio život braneći sugrađanina Bošnjaka od nasilja pripadnika Vojske Republike Srpske, čiji je i sam pripadnik bio. Grupa pripadnika Vojske Republike Srpske vršila je legitimaciju građana na trebinjskoj pijaci 21. januara 1993. godine. Kada su ustanovili da je jedna od legitimisanih osoba Alen Glavović, Bošnjak, počeli su ga maltretirati i tući. Aleksić je tada priskočio u pomoć Glavoviću, a četvorica vojnika su, umesto Glavovića pretukli Aleksića. Od zadobijenih batina Aleksić je pao u komu i preminuo 27. januara 1993. godine. Na njegovoj smrtovnici pisalo je da je stradao vršeći svoju ljudsku dužnost. Srđanu je posthumno dodeljena Povelja Helsinškog komiteta za ljudska prava Bosne i Hercegovine, a ulice i pasaži u Sarajevu, Podgorici, Novom Sadu, Beogradu i Pančevu danas nose njegovo ime.

Sonja Biserko

Etničko čišćenje kosovskih Albanaca još jednom je pokazalo krajnju okrutnost i varvarstvo srpske ratne mašinerije. Koncerti i druge demonstracije zapravo otkrivaju odbijanje stanovništva da se suoči sa zločinima koji se u njihovo ime čine na Kosovu. Ljudi u Srbiji prolaze kroz masovno negiranje koje je samo po sebi srazmerno zločinu koji se odvija pred očima celog sveta.

– Sonja Biserko, 22.04.1999.

Aktivistkinja za ljudska prava, jedna od pokretačica Evropskog pokreta, koji je ubrzo napustila, jer se jedina zalagala za intervenciju stranih trupa. U Centru za antiratnu akciju vodila je grupu koja je tražila osnivanje međunarodnog suda za ratne zločine. Organizovala je konferenciju u San Remu, u decembru 1991, na kojoj su bili pravnici iz svih jugoslovenskih republika, a koja je organizovana i 1993. u Švajcarskoj i 1994. u Belgiji. Osnivačica Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, 1994. Autorka knjige *Srbija na Orijentu*, 2004. Bila je jedna od inicijatorki i organizatorki Haške konferencije o Jugoslaviji – prvog pokušaja međunarodne zajednice da se spreči rat, koja je organizovana pod pokroviteljstvom britanskog lorda Pitera Karingtona od septembra do novembra 1991. Organizovala je povratak dela srpskih izbeglica u Hrvatsku, posle vojne operacije Oluja, 1995. Sakupila je 30.000 potpisa ljudi koji su hteli da se vrate kući. Potpisi su preko Ričarda Holbruka poslali u Hrvatsku.

Srpsko-albanski i albansko-srpski dijalog – Beograd/Ulcinj (1997/1998)

*Mi smo poslednja generacija Albanaca sa kojima će
Srbi moći da pričaju.*

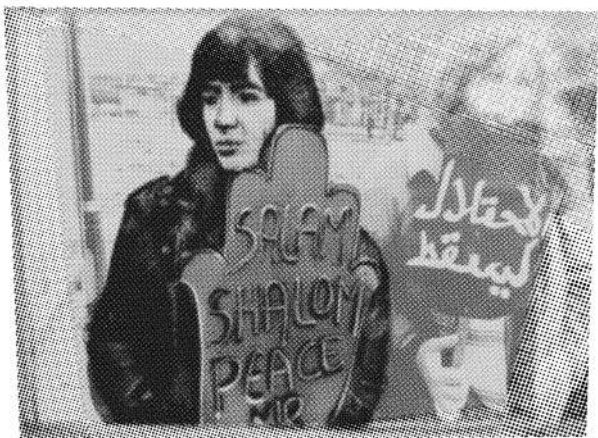
– Azem Vlasi

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je organizovao dva susreta između srpskih i albanskih intelektualaca. Prvi je organizovan u Crnoj Gori u Ulcinju, a drugi u Srbiji, u Beogradu. Dijalog u Ulcinju je organizovan u saradnji sa Odborom za zaštitu ljudskih prava i sloboda iz Prištine i Beogradskog kruga; održan je u periodu od 22. do 25. juna 1997, uz učešće 18 osoba sa Kosova i 15 iz Srbije. Drugi dijalog je održan u Beogradu 21. i 22. novembra 1998. pod nazivom „Samoopredeljenje u međunarodnom pravu: primene na slučaj Kosova“, uz učešće 107 osoba iz Srbije i Kosova kao i iz Evrope i Amerike. Oba ova susreta su imala za cilj pronalaženje mirnog rešenja za status Kosova i vraćanje poverenja u međuljudske odnose između srpske i albanske zajednice na Kosovu.

Staša Zajović

Feministkinja, aktivistkinja za mir i ljudska prava, osnivačica Žena u crnom, 1991. Bila je aktivistkinja feminističke grupe Žena i društvo, od 1985. Kada je počeo rat u Jugoslaviji, priključila se Centru za antiratnu akciju koji ubrzo napušta kako bi formirala žensku mirovnu grupu feminističko-antimilitarističke orijentacije, Žene u crnom, 1991. godine, čiji rad karakteriše nenasilni otpor militarizmu, ratu, seksizmu, nacionalizmu. Organizovala je i bila učesnica brojnih uličnih akcija, protesta, komemoracija, performansa, kampanja, poseta mestima zločina i susreta sa preživelim, kako za vreme rata, tako i nakon rata. Staša Zajović i Žene u crnom su od 1991. godine do danas održale oko 3000 uličnih akcija protiv rata i ratnih zločina, protiv poricanja i relativizacije zločina, protiv zaborava, omalovažavanja i vređanja žrtava, protiv progona ratnih dezertera, protiv ubijanja žena, protiv ekonomske i socijalne marginalizacije žena, Roma i drugih nacionalnih manjina, protiv militantnih politika u regionu i svetu, protiv kršenja ljudskih prava. Zahteva radikalan raskid sa zločinačkom prošlošću i odgovornost za ratni zločin.

Zajedno sa aktivistkinjom Luizom Morgantini iz Rima, pokrenula je Međunarodnu mrežu Žena u crnom i organizovala deset skupova Ženska solidarnost protiv rata. Dobitnica je više međunarodnih nagrada za svoj antiratni i mirovni aktivizam i zalaganje za pravdu i ljudska prava, posebno ženska ljudska prava. Više puta je nominovana za Nobelovu nagradu za mir.

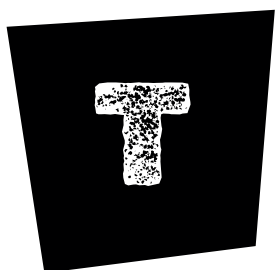

Studentska liga za mir

Svoj puni doprinos ovoj zemlji jedino možemo dati kao dobri inženjeri, ekonomisti, pravnici, ljekari, a ne kao vojnici pomahnitalih i razularenih hordi u koje bi nas vrlo rado svrstali. Naša jedina šansa je mir, jer jedino u miru snaga argumenata može biti jača od snage oružja.

– Apel Studentske lige za mir

Dan nakon velikih beogradskih demonstracija protiv režima Slobodana Miloševića 9. marta 1991. godine, u Crnoj Gori je formiran Studentski forum koji je okupio studente koji su podržali beogradske studente u njihovom otporu ratnohušakačkom režimu u Srbiji. Iz Studentskog foruma potekla je inicijativa za osnivanje regionalne Studentske lige za mir koja bi okupljala studente iz svih republika SFRJ. Uprkos protivljenju Saveza studenata Beograda, Studentska liga za mir je osnovana 04.07.1991. godine, postajući delom Građanskog odbora za mir i saorganizator mirovnih mitinga u Titogradu, Cetinju i Tivtu tokom 1991. godine. Upozoravali su na porast nacionalizma i apelovali na безусловno protivljenje ratu. Po izbijanju oružanih sukoba u Hrvatskoj, putem javnih saopštenja, apela i peticija pozivali su sve studente da napuste borbene jedinice. Studentska liga za mir bila je među organizatorima velikog rok koncerta za mir i u spomen na žrtve rata 28. jula 1991. u Sarajevu, pod pokroviteljstvom televizijskog programa YUTEL. U junu 1992. godine ispred crnogorske skupštine u Podgorici Studentska liga za mir organizovala je manifestaciju pod nazivom „Vratite nam budućnost” na kojoj se okupilo nekoliko hiljada ljudi.

Tomislav Buzov (1940–1993)

Vojni penzioner iz Beograda, bio je jedini putnik zloglasnog voza 671 na relaciji Beograd-Bar koji se 27. februara 1993. suprotstavio otmici 18 putnika koje su u akciji etničkog čišćenja izveli na stanici u selu Štrpci kod Priboja pripadnici srpske paravojne jedinice pod komandom Milana Lukića. Svi oteti putnici, uključujući i Buzova, kasnije su svirepo ubijeni. Većina ubijenih su bili državljani SR Jugoslavije, iz Priboja, Prijepolja, Beograda, Bijelog Polja, Podgorice: nedužni sinovi, braće, očevi i muževi koji su se tog dana vraćali kući sa posla, sa službenog putovanja, iz posete prijatelju, sa bolničkog lečenja... Kao posvetu Tomislavu Buzovu, hrvatski režiser Nebojša Slijepčević snimio je 2024. godine kratkometražni igrani film *Čovjek koji nije mogao šutjeti* koji je osvojio Zlatnu palmu za najbolji kratkometražni film na Filmskom festivalu u Kanu. Zahvaljujući ovom filmu, sećanje na Tomislava Buzova sada pripada mnogima.

Vesna Kesić (1948–2020)

Žene su žrtve rata. Ali žene znaju i 1000 načina kako preživjeti. Žene mogu mijenjati svijet.

– Vesna Kesić

Istraživačka novinarka, feministkinja i antiratna aktivistkinja. Bila je osnivačica nekoliko grupa za ljudska prava. Poznata je kao jedna od Vještica iz Rija – slučaj optužbi nekoliko intelektualki za manjak patriotizma u članku „Feministice siluju Hrvatsku” u nedeljniku Globus, 1992. godine. Bila je jedna od urednica Arkzin – fanzin Antiratne kampanje. Bila je (su)osnivačica Građanskih inicijativa za slobodu javne riječi, Alternativne informacijske mreže, Centra za žene žrtve rata, Zagrebačkog ženskog lobija, Organizacije za prava žena B.a.B.e. („Budi aktivna. Budi emancipirana!”), FLIPSUR – Feministička lista protiv silovanja u ratu u području post Jugoslavije. Jedna od prvih feministkinja koja je u Hrvatskoj pisala o seksualnom nasilju u ratu. Čuven je njen tekst – *Odgovor na tekst Catharine MacKinnon „Pretvaranje silovanja u pornografiju: postmoderni genocid”* (1993) koji je kao kritika upućen analizi i teoriji američke radikalne feministkinje Ketrin Mekinon. Posle rata, bila je jedna od inicijatorki Nagrade Grada Zagreba pod nazivom „Nada Dimić” koju od 2017. godine dodeljuje Fond za druge. Nagrada se dodeljuje pojedincima i kolektivima „čije kulturno umetničko delovanje hrabro i aktivno doprinosi boljem i pravednijem zajedničkom društvu”. Posle njene smrti, Fond za druge je 2021. godine pokrenuo i nagradu „Vesna Kesić” koja se dodeljuje „za novinarstvo koje hrabro, kritično i nemilosrdno nastupa prema moćnicima bilo koje vrste, u spomen i čast Vesne Kesić koja nažalost više nije s nama”.

Ovaj rat je i zajednički neuspjeh svih nas. U Europi ponovo nismo znali graditi mir.

– Vesna Teršelič

Mirovna aktivistkinja iz Hrvatske. Jedna od glavnih akterki začetnica raznih, u prvom redu, zelenih, inicijativa u Hrvatskoj osamdesetih godina. Učestvovala je u akciji čitanja Ustava SFRJ u zagrebačkim tramvajima, kako bi se skrenula pažnja na stanje ljudskih prava u državi. Jedna od pokretačica Antiratne kampanje Hrvatske, 1991. godine. Zajedno sa Katarinom Kruhonjom iz Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka, 1998. godine, dobila je Alternativnu Nobelovu nagradu za mir. Godine 2004. osnovala je Dokumentu – Centar za suočavanje sa prošlošću, koji između ostalog radi na popisu ljudskih gubitaka tokom rata na prostoru Hrvatske. Zajedno sa Natašom Kandić iz Fonda za humanitarno pravo iz Beograda i Mirsadom Tokačom iz Istraživačko-dokumentacionog centra iz Sarajeva, pokrenula inicijativu za REKOM – Regionalnu komisiju za utvrđivanje ratnih zločina i drugih teških povreda međunarodnog humanitarnog prava tokom rata u Jugoslaviji.

Vera Vebel Tatić (1943–2020)

*Domovina je mir. Tamo gde je smrt nema
više domovine.*

– Vera Vebel Tatić

Mirovna aktivistkinja iz Vojvodine, osnivačica i liderka Centra za antiratnu akciju – ogranak Ada, čije je delovanje ostavilo neizbrisiv trag u antiratnom pokretu u Srbiji i regionu. Centar za antiratnu akciju – ogranak Ada je osnovan 7. novembra 1991. godine, kada su nakon masovnih demonstracija protiv prisilne mobilizacije u Senti, demonstracije organizovane i u susednoj Adi, malom gradu u Vojvodini, na severu Bačke. U centru je u početku delovalo 40 aktivistkinja i aktivista čiji se otpor ratu pretvorio u neumorno pružanje pomoći pobunjenicima protiv rata, sve vreme trajanja oružanog sukoba u Jugoslaviji: deztererima, prigovaračima savesti, izbeglicama i svim ljudima koji su izbegavali učešće u ratu na teritoriji SFRJ, protiveći se ratnoj politici režima Slobodana Miloševića i vrha JNA. Vera je radila kao službenica opštinskih fondova za zdravstvo u Senti i Adi, ali je, kao i nekoliko njenih koleginica, otpuštena sa posla 16. decembra 1991. zbog učešća na antiratnim demonstracijama i organizovanja referenduma protiv mobilizacije. Nakon što je Skupština opštine Ada na vanrednoj sednici donela odluku o raspisivanju referenduma protiv rata i mobilizacije, zbog organizovanja protestnog skupa je pokrenut prekršajni postupak protiv pet najistaknutijih učesnika/ca mirovnih demonstracija u Adi, među kojima je prva bila Vera Vebel, a referendum nije bio sproveden. Zajedno sa svojim suprugom Ištvanom i drugim aktivistima Centra za antiratnu akciju – ogranak Ada, Vera je bila posvećena pružanju pomoći i podrške vojnim obveznicima, deztererima, prigovaračima savesti, rezervistima, izbeglicama, i svim drugim koji su odbijali učešće u ratu.

Organizovala je pružanje pomoć njihovim porodicama; pružanje pravne pomoći svima protiv kojih je zbog odbijanja učešća u ratu bio pokrenut postupak pred vojnim sudom; zajedno sa srodnim organizacijama učestvovala je u organizovanju antiratnih protesta i demonstracija u Adi i u drugim mestima, pisala apele i saopštenja za javnost; učestvovala je u pregovorima sa lokalnim i republičkim vlastima iznoseći činjenice o prisilnoj mobilizaciji koja je najmasovnije sprovedena u Vojvodini i bila je ciljano usmerena prema manjinskim zajednicama (Mađarima, Hrvatima, Rusinima i drugim manjinama) zbog čega je imala karakter etničkog čišćenja, i pozivala vlasti na odgovornost za takav zločin države prema svojim građanima (preko 80% vojnih obveznika koji su bili mobilisani u građanski rat je sa područja Vojvodine; u Srbiji je tokom 1991-1992. nasilno mobilisano 140.000 ljudi, od čega 82.000 iz Vojvodine); uspostavljala je i održavala kontakte sa mirovnim organizacijama u Srbiji i zemljama bivše Jugoslavije i učestvovala je u građenju lokalnih, regionalnih i međunarodnih antiratnih mreža i kampanji; zajedno sa lokalnim verskim zajednicama radila je na izgradnji međuverskih susreta i prevazilaženju konflikta kroz molitveno zajedništvo; prikupljala je informacije o kršenju ljudskih prava u Vojvodini i Srbiji i komunicirala u vezi sa tim sa međunarodnim organizacijama i učestvovala na međunarodnim konferencijama; učestvovala u inicijativama za suživot i toleranciju u Vojvodini, Srbiji i celoj regiji.

Sociološkinja, aktivistkinja i političarka. Tokom osamdesetih godina se zalagala za ljudska prava i slobode, zbog čega je bila više puta hapšena i zatvarana, kao aktivistkinja Slobodnog univerziteta, prve disidentske grupe u SFRJ osnovane 1976. godine, i kao opoziciona aktivistkinja. Bila je osnivačica Helsinškog komiteta u Srbiji, 1985. Jedna je od osnivačica Ujdiya – Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu, u Zagrebu, 1989. godine, koje je nastojalo da spreči krvavi raspad Jugoslavije zalažući se za mirne i demokratske procese transformacije Jugoslavije u konfederaciju ili za mirnu dezintegraciju. Nakon neuspeha ove inicijative, postaje članica Saveza reformskih snaga Jugoslavije koji sa agendom očuvanja Jugoslavije učestvuje na prvim višepartijskim izborima u Srbiji 1990. godine. Sa izbijanjem ratnih sukoba, jedna je od osnivačica Centra za antiratnu akciju, u Beogradu, 1991, koji je nastao iz napora sprečavanja totalnog rata u Bosni. Učestvovala je u sprovođenju raznih aktivnosti centra, od organizovanja debata, konferencija, javnih antiratnih manifestacija i protesta, do pružanja pravne podrške dezerterima, i organizovanja poseta opkoljenom Sarajevu. Devedesetih godina bila je predsednica Građanskog saveza Srbije, a kasnije jedna od liderki opozicione koalicije Zajedno. Bila je nominovana za Nobelovu nagradu za mir, 1997. Autorka je više knjiga.

Udruženje građana Vive Žene – Centar za terapiju i rehabilitaciju je vodeća nevladina organizacija za pružanje psihosocijalne pomoći i podrške osobama koje su doživele traumatska iskustva rata, torture i nasilja. Udruženje je osnovano početkom 1994. godine u Tuzli kako bi se obezbedio prihvrat, zbrinjavanje i rehabilitacija žena i dece žrtava ratnog progona. Do danas, udruženje kontinuirano radi na otklanjanju posledica ratnih trauma, prevenciji svih oblika nasilja, izgradnji multietničke saradnje i poštovanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini.

Vjosa Dobruna

Aktivistkinja za ljudska prava iz Đakovice, Kosovo. Svoju politički angažman započela je još kao veoma mlada tako što je sa svojim dedom posećivala zatvore u Srbiji – „svake treće subote, počevši od '60-ih do 16. decembra 1996. godine, otprilike 30 godina” – i zatvorenicima savesti, najbrojnijoj zatvorskoj populaciji u Jugoslaviji koju su činili kosovski Albanci, u šećeru slala mrvljeni sedativ valijum kako bi mogli da ublaže bol od posledica torture. Među njima, četvorica su bili njeni stričevi koji su u zatvorima proveli po 25 godina. Posete zatvorenicima bile su „ne samo deo mog detinjstva, nego i deo mog odrastanja i takođe kao deo mog političkog obrazovanja, jer sam bila prenosi-lac poruka”. Godine 1986. bila je prva studentkinja koja je tužila državu, Univerzitet na Kosovu, sa koga je bila izbačena zbog uskraćivanja prava na obrazovanje. Bila je jedna od mnogobrojnih žrtvi administrativnog etničkog čišćenja – kao lekarka pedijatarka, ostala je bez posla 1990. godine.

Radila je u Savetu za zaštitu ljudskih prava i sloboda i bila je volonterka u humanitarnoj organizaciji Majka Tereza. Sakupljala je informacije i svedočenja o stanju ljudskih i građanskih prava na Kosovu i komunicirala sa različitim organizacijama kao što su *Amnesty International*, *Human Rights Watch*, Međunarodni Crveni krst u Ženevi. U februaru 1992. godine, učestvovala je na prvom susretu Ženska solidarnost protiv rata – međunarodnom skupu u organizaciji Žena u crnom iz Venecije, u Italiji. Osnivačica centra za zaštitu žena i dece, u Prištini, 1993. godine, a kasnije Sigurne ženske kuće u Đakovici i Ženskog centra u Tetovu, u Makedoniji, tokom izbeglištva 1999. godine. Zajedno sa Natašom Kandić, osnivačicom Fonda za humanitarno pravo iz Beograda, dobila je nagradu Aleksandar Lander, za ljudska prava, 1993.

Vladimir Barović **(1939–1991)**

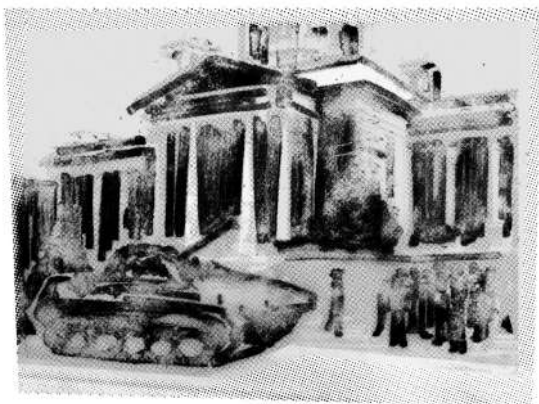
Vladimir Barović je bio kontraadmiral JNA i komandant Vojno-pomorskog sektora Pule u kom svojstvu je učestvovao u pregovorima oko odlaska JNA iz Pule. Dana 29. septembra 1991. godine postaje zamenik komandanta Vojno-pomorske oblasti Split na Visu i istog dana izvršava samoubistvo jer nije hteo da učestvuje u napadu na Hrvatsku. U svom oproštajnom pismu je, između ostalog, napisao da Crnogorci ne treba da uništavaju narod koji im nije ništa skrivio. Na predlog Građanske alijanse, 2016. godine admiral Vladimir Barović je posthumno odlikovan Ordenom za hrabrost; međutim, herojski čin admirala Barovića do danas nije dobio adekvatan tretman u Crnoj Gori sa obzirom da ne postoji spomen obeležje posvećeno njemu ili ulica s njegovim imenom, uprkos brojnim apelima predstavnika civilnog sektora.

Vladimir Simanović

Vladimir Simanović je bio antiratni aktivista i vojnik JNA, mobilisan devedesetih, koji je sa dubrovačkog fronta slao pisma „Monitoru“ koja su bila objavljivana pod nazivom *Dnevnik jednog dezertera*. U jednom od pisama napisao je sledeće: „Ne osećam se izdajnikom, kako (zvanično) javno mnjenje uporno insistira ali i dalje želim da budem pripadnik JNA, one kojoj sam i položio zakletvu. Nikakve dobrovoljačke vojske, stvorene na nacionalnoj osnovi, ne mogu pomoći rješavanju jugoslovenskih problema i izazvaće katastrofalne posledice. U tome ne želim da učestvujem jer sve jugoslovenske narode, bez razlike, prihvatam kao svoje...”

Vladimir Živković

Prisilno mobilisan rezervista iz Valjeva, u znak protesta protiv rata 23. septembra 1991. godine, doveo je tenk s graničnog prelaza kod Šida, odakle se sastav Jugoslovenske narodne armije upućivao ka Vukovaru i parkirao ga ispred Savezne skupštine u Beogradu. Nakon ovog događaja, Vladimir Živković je uhapšen od strane vojne policije kao dezertjer i osuđen na jednogodišnju kaznu zatvora, a fotografija tenka parkiranog ispred Savezne skupštine je obišla svet.

Zagrebačka anarho-pacifistička organizacija (ZAPO)

Krajem proleća 1991. godine, u Zagrebu je osnovana anarhistička grupa pod imenom Zagrebačka anarho-pacifistička organizacija (ZAPO), koja je pre početka rata u Hrvatskoj organizovala prve antiratne i antimilitarističke demonstracije pred saborom u Zagrebu. Grupu su činili uglavnom mladi pripadnici subkultura iz Zagreba, od kojih su mnogi napustili zemlju u prvim mesecima rata kako bi izbegli mobilizaciju. Pozicija ove grupe je bila snažno antinacionalistička, te je nastojala da u svoje delovanje uključi pojedince i grupe iz svih republika bivše Jugoslavije. Jedan od takvih programa solidarnosti bilo je objavljivanje i distribucija novina pod nazivom *Preko zidova nacionalizma i rata* 1994. godine koji je predstavljao odgovor na informacijsku blokadu i ratnu i nacionalističku propagandu mainstream medija u svim novonastalim državama. U Hrvatskoj su novine distribuirane na ulicama kao i među vojnicima na odsluženju vojnog roka. Takođe, iz ove inicijative je potekao i projekat povezivanja i organizovanja zajedničkih turneja punk bendova iz Hrvatske i Srbije u Sloveniji. Kao rezultat, objavljene su dve kompilacijske ploče pod nazivom *Preko zidova nacionalizma i rata* sa pesmama punk bendova s područja bivše Jugoslavije. (U skladu sa svojim uverenjima, 1994. godine grupa menja naziv i od Zagrebačke anarho-pacifističke organizacije postaje Zagrebački anarhistički pokret, skraćeno ZAP. Ova promena je reflektovala antiratno i antimilitarističko opredeljenje grupe, koje nije bilo nužno pacifističko.)

Žena BiH

Udruženje „Žena BiH“ je lokalna nevladina organizacija osnovana 1994. godine u Mostaru. Kroz svoj rad ovo udruženje radi na punoj afirmaciji žene u bosanskohercegovačkom društvu sa posebnim akcentom na zaštiti žena i dece žrtava nasilja i promociji ljudskih prava žena bez obzira na njihovu etničku i versku pripadnost i društveni status. Organizacija „Žena BiH“ je do danas aktivna u polju promocije i afirmacije ljudskih prava i zalaganja za ekonomsku nezavisnost, samosvesnost i potpuno uključivanje žena u sve sfere života.

Žene Bosne i Hercegovine protiv rata

- Aida Buturović (1959-1992)

Aida Buturović je bila istaknuta bibliotekarka u Nacionalnoj biblioteci u sarajevskoj Vijećnici. U noći sa 25. na 26. avgust 1992. godine Vijećnica je zapaljena. Procjenjuje se da je u požaru izgorjelo oko 90% knjižnog fonda i dokumenata koji svedoče o istoriji Bosne i Hercegovine. Zajedno sa kolegama i građanima, Aida je pokušala spasiti neke od retkih primeraka rukopisa iz knjižnog fonda. Pri povratku kući, pogođena je gelerom. Kolege i kolegice bibliotekari/ke širom sveta smatraju Aidu istinskom heroinom svoje profesije zbog čega je važno sačuvati sećanje na nju.

- Azra Hasanbegović

Azra Hasanbegović je aktivistkinja za prava žena iz Mostara, osnivačica organizacije „Žena BiH” i Sigurne kuće za žene i djecu žrtve porodičnog nasilja i trgovine ljudima. Njen aktivizam počeo je u ratu kada je izgubila posao i stan, pa se preselila u Zagreb. Međutim, ubrzo se vratila u Mostar sa željom da nešto promeni i da pomogne drugima. Tada je počela organizovati žene sa ciljem pružanja pomoći izbeglicama, ženama logorašicama, ženama žrtvama ratnog silovanja i drugima koji su preživeli različite oblike ratnih strahota.

- Fatima Husejnović (1946-2024)

Fatima Husejnović iz Srebrenice ostaće upamćena kao žena koja je 1993. godine u Srebrenici zarobila francuskog generala Filipea Morilona tražeći da proglasi Srebrenicu slobodnom zonom kako bi u grad počeli stizati lekovi i hrana. U genocidu u Srebrenici izgubila je supruga i brojne članove porodice. Bila je osnivačica prvog ratnog aktiva žena u Bosni i Hercegovini. Pokretačica je procesa traženja nestalih u Srebrenici i osnivanja Memorijalnog centra u Srebrenici. Bila je članica SABNOR-a i celi život se borila protiv fašizma.

- Jadranka Miličević

Jadranka Miličević je mirovnjakinja, feministica, aktivistica, borkinja za ženska prava i uspostavu trajnog mira u zemlji i regionu. Tokom rata boravila je u Beogradu kao aktivna članica Udruženja Žene u crnom, ali je redovno dolazila u Sarajevo da bi pomagala građanima koji su ostali da žive u gradu, kao i onima koji su pokušavali da izađu iz opkoljenog grada. Jedna je od suosnivačica Fondacije CURE u kojoj je i danas aktivna.

- Lidija Živanović

Lidija Živanović bila je aktivna tokom rata u pomaganju ljudima i održavanju veza širom BiH. Lidija je osnivačica Helsinškog parlamenta građana Banjaluka, feministkinja i arhitektica i svoj angažman posvetila je izgradnji mira i pravednog društva za sve građane i građanke. Dobila je nagradu za toleranciju od Udruženja međuetničkih gradova jugoistočne Evrope – Philia – na njihovoj 4. godišnjoj Generalnoj konferenciji, održanoj u julu 2009. godine u Sarajevu. Nagrada se dodeljuje pojedincima koji daju značajan doprinos promovisanju multikulturalnih vrednosti i izgradnji dobrih međuetničkih odnosa.

- Nada Golubović

Nada Golubović tokom rata počela se baviti mirovnim aktivizmom i pomagala je srpskim izbeglicama koje su dolazile iz Hrvatske. Jedna je od osnivačica Fondacije Udružene žene Banjaluka. Poznata je po svojoj borbi za prava žena, mirovna je aktivistica posvećena zaštiti prava žena, prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama, te povećanju nivoa učešća žena u politici u Bosni i Hercegovini i regionu.

- Nusreta Sivac

Nusreta Sivac je bosanskohercegovačka aktivistkinja za žrtve silovanja i drugih ratnih zločina i predratna sutkinja. Tokom rata u Bosni i Hercegovini zajedno s još 36 žena, bez ikakve konkretne optužbe, samo zbog svog imena, postala je zatočenica logora Omarska koji su vodili bosanski Srbi u Prijedoru, u kojem su žene silovane, premlaćivane i mučene. Nakon zatvaranja logora u avgustu 1992. postala je aktivistkinja za žrtve silovanja. Zaslužna je za priznavanje ratnog silovanja kao ratnog zločina prema međunarodnom pravu.

- Radmila Žigić

Radmila Žigić, aktivistkinja, tokom rata je radila kao novinarka, obilazila je rovove i iznosila priče vojnika. Budući da nije imala gde da objavljuje svoje priče, s dvojicom kolega 1993. godine pokrenula je časopis „Extra” u Bijeljini, prvi opozicioni medij u Republici Srpskoj. Samo godinu dana nakon pokretanja časopis je zabranjen.

- Sabiha Husić

Sabiha Husić, teološkinja, feministkinja ubeđena da vera može biti temelj za izgradnju mira, osnivačica je organizacije „Medica” iz Zenice koja brine o ženama i deci žrtvama ratnih i posleratnih silovanja i zlostavljanja. Za kontinuiran rad na promociji pravde i podrške žrtvama seksualnog nasilja u BiH i svetu, Sabiha Husić je 2014. godine dobila nagradu „Žena svijeta” koju dodeljuje američka organizacija „Women for Women International”.

- Sadeta Dervišević

Sadeta Dervišević jedna je od osnivača improvizovane ratne bolnice u sarajevskom naselju Dobrinja. Tokom rata, kao medicinska sestra pomagala je sugrađanima da prežive ranjavanje granatom ili snajperom. Radila je uz sveće, sa minimalnom opremom i bez anestezije, infuzija i zavoja. U julu 1993. godine, Sadeta je teško ranjena nakon što je pokušala da odvede pacijentkinju do kuće. Dobitnica je priznanja „Florence Nightingale” koje se dodeljuje medicinskim sestrama.

- Silva Rizvanbegović (-1992)

Silva Rizvanbegović bila je prva doktorica koja je ubijena tokom opsade Sarajeva. Nastradala je 17. maja 1992. godine spašavajući 14 ranjenih sugrađana. Jedna od ulica u sarajevskom naselju Stup danas nosi njeno ime. Ispred zgrade Hitne pomoći u Sarajevu postavljena je spomen-ploča u znak sećanja na dr Rizvanbegović, a posthumno priznanje dodelila joj je Internacionalna liga humanista.

- Stanojka Cana Tešić

Stanojka Cana Tešić, osnivačica „Foruma žena” Bratunac, neumorna aktivistkinja u borbi za prava žena, ali i borbi za pomirenje, povratak izbeglica i dostojanstven život u ratom razoren-om i zločinima traumatizovanom Podrinju. Žena koja je u ratu rizikovala svoj i živote svoje dece da bi spasila prijatelje drugih nacija. Brinući o njihovoj sigurnosti, prevozila je ljude kako bi im pomogla da se spasu. *Ja ne mislim da možeš postati aktivistkinja tokom rata. Onog momenta kad saznaš da si odgovorna za ono što se dešava oko tebe, ti si od tog momenta aktivistkinja*, rekla je Stanojka Cana Tešić. Posthumno joj je dodeljena Mirovna nagrada „Goran Bubalo”.

Žene sa Une

Udruženje „Žene sa Une” Bihać osnovano je 1992. godine, tokom ratnog perioda u Bosni i Hercegovini, a zvanično registrovano 13. septembra 1994. godine, u cilju jačanja društvenih, ekonomskih, demokratskih, kulturnih, obrazovnih i zdravstvenih interesa marginalizovanih grupa građana. Od osnivanja do danas, misija organizacije je zaštita i promocija ljudskih prava, zastupanje i mobilizacija javnosti u cilju otklanjanja predrasuda i stvaranja jednakih mogućnosti za marginalizovane grupe i pružanje sveobuhvatne pomoći kroz različita programska odeljenja u okviru organizacije, kao što su Sigurna kuća – Sklonište za žene žrtve porodičnog nasilja, žene žrtve seksualnog zlostavljanja i trgovine ljudima; Centar za besplatnu pravnu pomoć i Lokalni volonterski centar.

Žene u crnom

Dezerterke iz svih nam nametnutih identiteta, prekršiteljke svega što su nam nalogali...

– Staša Zajović

Žene u crnom su ženska mirovna grupa feminističko-antimilitarističke orijentacije čiji rad karakteriše nenasilni otpor militarizmu, ratu, seksizmu, nacionalizmu. Prvenstveni ciljevi Žena u crnom su: stvaranje međunarodne mreže ženske solidarnosti; stvaranje mirovnih koalicija i saveza; permanentno zahtevanje suočavanje sa prošlošću; zahtevanje kažnjavanja svih ratnih zločinaca i odavanja počasti žrtvama sukoba; zahtevanje demilitarizacije i razoružanja; stvaranje ženske alternativne istorije/upisivanjem drugih i različitih u istoriju. Politiku svojih protesta Žene u crnom izgrađuju kroz tri simbola estetike otpora: telo, crnina i ćutanje. Od početka svog rada u Srbiji 9. oktobra 1991. godine, Žene u crnom su do sada organizovale preko 2500 mirovnih akcija na ulici, objavile su preko 300 izdavačkih jedinica i permanentno organizovale različite programe mirovnog obrazovanja. Osnovni etički principi ženske mirovne politike Žena u crnom su: *ne u naše ime; uvek neposlušne; ne dajmo se prevariti, prvo od svojih, a potom ni od drugih*. Feministički angažman Žena u crnom je: radikalno antipatrijarhalan, antinacionalistički, antimilitaristički, internacionalistički, antiklerikalni/antifundamentalistički, alterglobalistički, antihomofobičan.

Ženske antiratne inicijative

Od antiratnih akcija u Srbiji, najhrabrije, najupornije i najznačajnije su bile inicijative koje su pokrenule žene, kako feministkinje, tako i majke mobilisanih muškaraca. Među tim akcijama izdvajaju se:

– 05.02.1991. – nekoliko feministkinja iz grupe *Žena i društvo* (Staša Zajović, Sanja Milojević, Ivana Ristić, Jasna Borovnjak) organizuju feminističko-antimilitaristički kontramiting, probijajući se sa transparentima (*Feministkinje protiv militarizacije Jugoslavije; Mi nismo podanice vrhovnog komandanta; Očevi nacija se super slažu, svi su oni isti, svi nas lažu*) do bine ispred zgrade savezne vlade, gde se održavao skup Pokreta majki za bivšu Jugoslaviju na kojem su se po nalogu generala JNA okupile uglavnom supruge vojne i političke elite, i na kojem se klicalo diktatorskom predsedniku Srbije Slobodanu Miloševiću i generalu Veljku Kadijeviću, zapovedniku napada na Dubrovnik i Vukovar. Pošto su se feministkinje sa svojim transparentima uspele probiti u prve redove protesta, nastala je potpuna pometnja na skupu, da bi se potom antiratne aktivistkinje morale povući pred napadom povika i udaraca.

– Mart 1991. – *Žene za mir, Ženska sekcija SDP Slovenije, Beogradski ženski lobi* i *Žene i društvo* pozivaju na neodazivanje na mobilizaciju i na mirno rešavanje spornih pitanja.

– Jun 1991. – *Beogradski ženski lobi* upućuje *Apel protiv nasilja i rata*.

– Jul 1991. – *Ženska stranka ŽEST* upućuje pismo Saveznoj skupštini, Saveznom izvršnom veću i skupštinama republika u kome se traži formiranje parlamentarnih delegacija uz učešće žena, koje bi pregovarale o mirnom rešenju.

– 02.07.1991. – u Narodnu skupštinu Republike Srbije upadaju majke vojnika i prekidaju redovno zasedanje zahtevajući prekid svih oružanih sukoba, puštanje iz armije svih vojnika koji su odslužili vojni rok, da vojnici služe vojni rok u svojim republikama a da se u druge upućuju samo u slučaju ugroženosti spoljnih granica zemlje.

– 20.07.1991. – majke vojnika iz Beograda poručuju Generalštabu JNA i Predsedništvu SFRJ da odbijaju da njihova deca budu žrtve militarista i ginu za sulu-do zamišljene imperije, kao i da je sramota pobediti u bratoubilačkom ratu.

– 01.08.1991. – *Beogradski ženski lobi* upućuje Skupštini SFRJ zahtev za demilitarizaciju Jugoslavije naslovljen „Rat ne vodi miru”.

– 27-29.08.1991. – više od 5.000 roditelja, uglavnom majki vojnika iz svih republika bivše Jugoslavije, pokušavaju da održe protest ispred Generalštaba JNA zahtevajući mirno rešenje sukoba i hitan povratak regruta sa ratišta. Međutim, vlast ih, u nameri da ih skloni od očiju javnosti, sateruje u Dom garde na Topčideru, gde se protest nastavlja uz nastojanje vlasti da spreče građanke i građane Beograda da im se pridruže.

– Avgust 1991. – u Vršcu žene stupaju u štrajk glađu protiv mobilizacije rezervista.

– Septembar 1991. – u Bečeju je grupa majki polegala po peronima autobuske stanice sprečavajući tako da autobusi sa vojnicima krenu na ratište.

– 09.10.1991. – *Ženski Parlament i Beogradski ženski lobi* svim instancama vlasti, kao i Generalštabu, upućuju upozorenje – saopštenje „Protiv ratnog zločina”.

– 16.10.1991. – *Žene u crnom* iz Pančeva započinju proteste koji su trajali nekoliko meseci.

Ženska mirovna politika

Ženska politika je najvažnija, ako ne i jedina, mirovna politika.

– Jasmina Tešanović

Ženski mirovni aktivizam predstavlja angažman žena u procesima izgradnje mira, promociji nenasilja i borbi za pravdu, jednakost i ljudska prava, sa fokusom na rodnu perspektivu u svim aspektima mirovnih inicijativa. Žene su oduvek bile aktivne unutar mirovnog pokreta, ali su zbog vladajućih patrijarhalnih obrazaca organizovanja i u mirovnom pokretu kao i u drugim društvenim pokretima, one bile hijerarhijski obezvređene i najčešće svedene na društvene uloge pripisane ženama u patrijarhatu – one su majke, supruge, sestre muškaraca. Zbog toga, dok su neke žene ostajale aktivne u mešovitim muško-ženskim mirovnim grupama, druge su formirale samo ženske mirovne grupe koje su delovale prema feminističkim principima organizovanja i komunikacije.

Austrijska književnica i pacifistkinja Bertha von Suttner – osnivačica Društva prijatelja mira 1891. godine i izdavačica pacifističkog časopisa *Dole oružje* (Die Waffen nieder) – bila je prva žena koja je dobila Nobelovu nagradu za mir (1901); dok je prva organizovana ženska mirovna mreža na svetu bila Ženska liga za mir i slobodu, koja je osnovana u jeku Prvog svetskog rata, u Hagu, 1920. godine. Unutar ženske mirovne politike razlikuju se dve koncepcije i struje delovanja: maternalističko/majčinska i feminističko/antimilitaristička. Prva struja insistira na ženskim potencijalima za mir koji proističu iz majčinskih kvaliteta žena (briga, saosećanje, požrtvovanost), i ima poverenje u institucionalne mirovne pregovore. Druga struja insistira na tome da je vojska glavni oslonac militarizma i nasilja i da nijedna vojska ne čuva mir, ima poverenje u civilno društvo, promoviše ideju građanske neposlušnosti državi, vojsci, naciji. Jedan od ključnih aspekata ženske mirovne politike je aspekt građenja međusobnih odnosa žena, preko pretpostavljenih nacionalnih, verskih, kulturnih i ideoloških identiteta i granica, gde već sama izgradnja ženskih odnosa po sebi predstavlja stvaranje alternative ratu – kroz uzajamno prepoznavanje iskustava i zajedničko proživljavanje doživljenog bola, kroz uzajamno hrabrenje i deljenje nade među sobom, kroz deljenje i čuvanje kontra-sećanja i pisanje drugačije istorije u odnosu na patrijarhalnu državno-nacionalnu istoriju rata i masovnog ubijanja. Međunarodni okvir za podršku ženama u mirovnim procesima postavljen je kroz Rezoluciju 1325 Veća sigurnosti Ujedinjenih nacija, koja prepoznaje značajnu ulogu žena u prevenciji i rešavanju sukoba te u postizanju trajnog mira.

Prelazeći liniju

*Prelazeći linije
izvan linija
Znači različite boje
zvukovi
načini*

*Prelazeći dane
misli
duše*

*Prelazeći svakog trena
svakog dana*

*Prelazeći zajedno
besmisleni rat*

*Prelazeći povijest
Tako*

Oni linije postave

*Riječi o budućnosti žena
Podsjećaju nas
Podsjećaju na život u miru
Prelazeći jug i sjever
istok i zapad
Balkan*

*Mi hodamo po cijeloj zemlji
izvan linija
Kada jedne druge ugledamo
Znamo da smo zajedno
Kad jedne na druge pomislimo
Miljama udaljene od
zajedno
Sjećajući se naših snova i ciljeva
Cjeline
Usprkos linijama i stranama
besmislen rat
Mi nismo same
Zamisli
izvan linija*

*Biljana Kašić,
Ženski lobi, Zagreb*

(Pesma je pisana za vreme dežurstva u Antiratnoj kampanji u Zagrebu. Pesmu su preuzele mirovnjakinje i mirovnjaci sveta kao moto obeležavanja 8. marta 1994. godine. Biljana je mislila na nas dok ju je pisala. Mi mislimo na Biljanu i naše drugarice iz Zagreba objavljujući je).

„Feminističke sveske“ 1/1994

Ženska solidarnost protiv rata

*Ja, kao žena, odbijam rat, jer je rat poništavanje Dru-
gih, Različitih. Verujem u nenasilna rešenja sukoba
kao uvažavanje Drugih, Različitih. Spособnost dijalo-
ga jeste neporeciva vrednost ženske kulture.*

- Žene u crnom, Venecija

Žene u crnom iz Beograda, uz podršku prijateljica iz celog sveta a posebno Žena u crnom iz Italije, pokrenule su Mrežu ženske solidarnosti protiv rata koja je kasnije prerasla u Međunarodnu mrežu Žena u crnom. Od 1992. do 2001. organizovale su deset skupova Međunarodne mreže i to devet u Vojvodini – u Novom Sadu, Totovom selu, Subotici, i jedan u Ulcinju u Crnoj Gori (1999). Ovim skupovima je prisustvovalo 1780 aktivistkinja iz svih zemalja bivše Jugoslavije kao i iz trinaest evropskih zemalja (Austrija, Francuska, Italija, Španija, Grčka, Belgija, Velika Britanija, Švedska, Danska, Nemačka, Mađarska, Rusija, Čečenija), deset zemalja iz Afrike, Azije, Latinske Amerike, kao i iz SAD-a, Kanade i Australije. Na skupovima je profilisan politički karakter Mreže i to putem rasprava, radionica, panela, performansa... Ovi skupovi su aktivistkinjama iz zaraćenih zemalja omogućavali prostor za susrete i razmenu mišljenja i iskustva za vreme trajanja rata. Nakon 2001. godine skupovi Međunarodne mreže premestili su se van prostora bivše Jugoslavije i održavaju se jednom u dve godine.

Živeti u Sarajevu

Sarajevo sanja samo mir.

– transparent na stajanju Žena u crnom

Živeti u Sarajevu je bila građanska inicijativa koja se razvila u Beogradu 1994. godine kroz okupljanje ljudi iz različitih političkih stranaka i građanskih grupa koji su želeli da uspostave veze sa opkoljenim Sarajevom. Među pokretačima grupe bile su aktivistkinje Mensura Lula Mikijelj i Jasna Bogojević. Pored slanja paketa humanitarne pomoći u opkoljeno Sarajevo, grupa je organizovala prvi dolazak sedmoro intelektualaca iz Sarajeva na jednu od sesija Beogradskog kruga, kao i prikupljanje potpisa građana za Deklaraciju o slobodnom i jedinstvenom Sarajevu, kada je prikupljeno 15.000 potpisa širom Srbije. Nakon dugih pregovora sa UNPROFOR-om, delegacija grupe je uspela da prvi put poseti Sarajevo u aprilu 1995. godine. U delegaciji je bilo 38 osoba, a put je organizovan u saradnji sa Srpskim građanskim vijećem. Put je trajao četrdeset sati, promenjeno je pet autobusa, pređene su četiri granice. Takođe, 1995. godine, grupa je uspela da organizuje dolazak delegacije Srpskog građanskog vijeća iz BiH u Srbiju.

U pismu Inicijative Živeti u Sarajevu upućenom građanstvu Sarajeva, koje je objavljeno u listu „Oslobođenje” u junu 1995. godine, navedeno je: „Dragi prijatelji! Slušamo vesti i brinemo za sve vas. Budite sigurni da smo uz vas u ovom trenutku, mislimo još čvršće i jače. Osuđujemo nove zločine protiv nevinih građana Sarajeva. Nakon naše posete Sarajevu, veći broj članova naše grupe nastupao je na radiju i TV-u, pisao u štampi, i, nadamo se, tako pomogao da se sa istinom o vašem stradanju upozna što veći broj građana ovde. Aktivno pokušavamo i radimo na našem novom, što skorijem druženju. Kako smo naučili od vas, ne pristajemo na pobedu zla i pripremamo se na nastavak i produbljivanje različitih oblika komunikacije, prema našim dogovorima. Sve vas puno pozdravljamo i čuvajte nam se”.

PREPORUKE ZA DALJE INFORMISANJE I ISTRAŽIVANJE

Website

- Rat u Srbiji: <https://ratusrbiji.rs/>
- Muzej devedesetih: <https://museum90.com/>
- Žene u crnom: <https://zeneucrnom.org/sr/>
- Ženski sud: <https://www.zenskisud.org/>
- Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju: <https://www.icty.org/bcs/>
- Memorijalni centar Srebrenica: <https://srebrenicamemorial.org/>

Literatura

- *Kratka istorija antiratnog otpora u Srbiji 1991–1992*, (ur.) Ana Imširović, Miloš Urošević i Staša Zajović, Žene u crnom, Beograd, 2013.
- *Od materinske politike mira do feminističko-antimilitarističkog otpora: Čitanka za kurs o prisilnoj mobilizaciji i ženskom otporu*, (ur.) Staša Zajović, Žene u crnom, Beograd, 2012.
- *Ženska mirovna politika*, (ur.) Staša Zajović, Žene u crnom, 2006.
- *Antimilitarizam i žene*, (ur.) Staša Zajović, Žene u crnom, 2009.
- *Dejan Nebrigić, buntovnik sa razlogom*, (ur.) Miloš Urošević, Žene u crnom, 2009.
- *Istraživanje mira u našem vremenu*, Dragana Dulić, Žene u crnom, 2010.
- *Optužujem*, Tatjana Tagirov, Žene u crnom, 2017.
- *Žene za mir*, Žene u crnom, 1993, 1994, 1995, 1996.
- *Pucanje duše*, Janja Beč, Centar za interkulturalnu komunikaciju, Novi Sad, 2015.
- *Dobri ljudi u vremenu zla: sudionici i svjedoci rata u Bosni i Hercegovini 1992–1995*, Svetlana Broz, Prelom, Banja Luka, 2000.

- *Teško pomirenje*, (ur.) Enver Đuliman, Helsinški komitet Oslo-Sarajevo, 2000.
- *Dolazimo u miru: rad sa ratnim veteranima na izgradnji mira*, (ur.) Ivana Franović, Martina Fischer, Davora Turk, Centar za nenasilnu akciju, Beograd-Sarajevo, 2024.
- *20 poticaja za buđenje i promenu o izgradnji mira na prostoru bivše Jugoslavije*, Helena Rill, Tamara Šmidling i Ana Bitoljanu, Centar za nenasilnu akciju, Beograd-Sarajevo, 2007.
- *Slike tih vremena: životne priče ratnih veterana/veteranki i članova/članica njihovih porodica*, (ur.) Helena Rill i Tamara Šmidling, Centar za nenasilnu akciju, Beograd-Sarajevo, 2010.
- *U dosluhu i neposluhu: Pozitivni primjeri izgradnje mira u Hrvatskoj u 90-ima i kasnije*, (ur.) Goran Božićević, Miramida Centar – Regionalne razmjene mirovnih iskustava, Grožnjan, 2010.
- *Čitanka: Nenasilje – utopija ili prilika?*, Ana Marija Raffai, Julijana Mladenovska-Tešija, Sonja Kersten, Regionalna adresa za nenasilno djelovanje Zagreb, 2020.
- *Borile smo se za vazduh – (post)jugoslovenski antiratni aktivizam i njegovo nasleđe*, Bojan Bilić, Jesenski i Turk, Zagreb, 2015.
- *Opiranje zlu – (post)jugoslavenski antiratni angažman*, Bojan Bilić, Jesenski i Turk, Zagreb, 2015.
- *Nikome se ne ponovilo : Genocid u Srebrenici i borba protiv zaborava*, (ur.) Ajla Škrbić, Inicijativa mladih za ljudska prava, Beograd, 2021.
- *Kad glave igraju : Svijetla strana devedesetih*, Boris Pavelić, Kuća ljudskih prava Zagreb, 2019.
- *Hrabrost uprkos bolu : Ispovesti o traumi seksualnog zlostavljanja u ratu*, Kosovski centar za rehabilitaciju žrtava torture, Priština, 2022.
- *Rat je mrtav, živio rat*, Ed Vulliamy, Buybook, Sarajevo, 2016.
- Edicija „Svedočanstva”, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2000–2020.
- „Književnost protiv rata“ (zbornik), Fokalizator, Podgorica, 2024.

Filmovi

- *Čovjek koji nije mogao šutjeti*, dramski film, Nebojša Slijepčević, 2024.
- *Milena*, dramski film, Željko Stanetić, 2024.
- *Quo vadis, Aida?*, dramski film, Jasmila Žbanić, 2020.
- *Grbavica*, dramski film, Jasmila Žbanić, 2006.
- *Ničija zemlja*, dramski film, Danis Tanović, 2001.
- *Nisu ćutali*, dokumentarni film, Branislava Opranović, Norbert Šinković, Maja Leđenac, Darko Šper, 2015.
- *Život prožet Štrpcima*, dokumentarni film, Mila Vukčević, 2024.
- *Kaluđerski laz – Šutnja je zločin*, dokumentarni film, Sead Sadiković, 2024.
- *Štrpci – Voz koji je prošao*, dokumentarni film, Sead Sadiković, 2024.
- *Klapuh – tri decenije nepravde*, dokumentarni film, Milan Žugić, 2024.

Organizacije

Inicijativa mladih za ljudska prava Srbija
<https://yihhr.rs/>

Inicijativa mladih za ljudska prava Crna Gora
<https://www.yihhr.me/>

Inicijativa mladih za ljudska prava BIH
<https://yihhr.rs/bhs/>

Inicijativa mladih za ljudska prava Hrvatska
<https://www.yihhr.hr/>

Inicijativa mladih za ljudska prava Kosovo
<https://www.yihhr-ks.org/>

Fond za humanitarno pravo
<http://www.hlc-rdc.org/>

Vojvođanski građanski centar
<http://vccns.org/>

Centar za nenasilnu akciju Sarajevo/Beograd
<https://nenasilje.org/>

Centar za kulturnu dekontaminaciju
<https://www.czkd.org/>

Kuća ljudskih prava Beograd
<https://kucaljudskihprava.rs/>

Žene u crnom
<https://zeneucrnom.org/sr/>

Omladinski centar CK13
<https://ck13.space/>

Centar za mlade "KVART" Prijedor
<https://centarzamladekvartprijedor.blogspot.com/>

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek
<https://centar-za-mir.hr/>

Centar za mirovne studije (CMS)
<https://www.cms.hr/>

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću
<https://documenta.hr/>

Kuća ljudskih prava Zagreb
<https://www.kucaljudskihprava.hr/>

Regionalna adresa za nenasilno djelovanje, Osijek
<https://www.rand.hr/>

Anima – Centar za žensko i mirovno obrazovanje
<http://www.animakotor.org/>

Građanska alijansa
<https://gamn.org/>

Centar za građansko obrazovanje (CGO)
<https://cgo-cce.org/>

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

327.36/.37(497.1)"1991/1999"

ABECEDA antiratnog aktivizma / [uredili Hana Kukučka,
Borislav Prodanović] ; [saradnici Miloš Urošević, Maja Isović
Dobrijević, Ivan Radulović]. - Novi Sad : Omladinski centar
CK13, 2025 (Novi Sad : Eurodruk). - 182 str. : ilustr. ; 21 cm

Tiraž 500. - Bibliografija.

ISBN 978-86-82842-01-9

a) Антиратни активизам - Југославија - 1991-1999 b)
Пацифизам - Балкан

COBISS.SR-ID 174109961

